

Моніторинг реалізації права доступу ромської молоді до освіти в Україні

Київ - 2023

Моніторинг реалізації права доступу ромської молоді до освіти в Україні: Київ, 2023. – 60 с.

В звіті представлено результати моніторингу дотримання права на освіту для ромської молоді, який проводився в Україні протягом 2022-2023 років, а також рекомендації щодо змін, необхідних для забезпечення та захисту права на освіту для ромських дітей та молоді. Дослідження проведено за ініціативи молодіжної ромської організації АРКА. Для працівників системи освіти, юристів, громадських активістів та усіх, хто цікавиться питаннями, пов'язаними із дотриманням прав людини в Україні.

Над підготовкою звіту працювали:

Загальна редакція: Марія Ясеновська, Володимир Яковенко

Авторки дослідження: Анастасія Журавель, Віра Дрангой, Ольга

ЗМІСТ

Вступ

Методологія

Аналіз права

Міжнародні стандарти. Визначення.

Міжнародні стандарти. Принцип недискримінації в освіті.

Міжнародні стандарти. Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти.

Огляд ситуації

Виконання батьками обов'язку по забезпечення доступу до освіти для своїх дітей

Сприяння школою отриманню освіти ромськими дітьми

Особисті бар'єри

Можливість отримати вищу освіту

Рекомендації

Додатки

Вплив Ромського освітнього фонду на розвиток ромської громади в Україні: думки активістів та випускників

Інформація про авторів та організаторів

ВСТУП

Українські роми зустрічаються із регулярною і систематичною дискримінацією фактично в усіх галузях, включаючи обмежений доступ до освіти. Дослідження 2005 року, здійснене “Романі Яг” (ромська газета, яку випускає однойменна НДО – перший партнер у трирічному проекті, підтриманому Європейською Комісією) у ромських поселеннях Закарпаття, виявило, що серед опитаних ромів 69% ромів ледве спроможні читати, 68% мають проблеми з письмом, 59% не вміють рахувати, 25% не можуть ні читати, ні писати, ні рахувати. Вони визначили причини, з яких ромські батьки схильні відправляти своїх дітей до спеціалізованих ромських шкіл: а) тому що вони вчитимуться там, де навчалися їхні батьки, б) тому що батьки турбуються про те, щоб їхні діти не зазнали дискримінації у загальноосвітній школі, і с) тому що для вступу до ромських шкіл не потрібно оформлювати таку кількість документів, як для загальноосвітніх шкіл.¹ Основною проблемою було те, що школи одна за одною, адміністрація кожної зі шкіл відмовляла у прийомі дитини ромської національності – або без пояснень, або через те, що класи переповнені, тому діти вступали до спеціалізованих (сегрегованих, недільних) шкіл, де не було проблем із вступом. Наразі, ця проблема не є до кінця вирішеною, така проблема існує і потребує більш дієвого способу вирішення.

Недостатній рівень освіти і навчання в школі є першопричиною багатьох проблем, з якими стикається ромська спільнота в Україні. Відсутність освіти призводить до відсутності можливості в майбутньому створити комфортні умови як для свого існування, так і для комфортного існування своїх дітей. Є конкретні, вже усталені причини того, що ромські діти не ходять до школи: 1) відсутність документів; 2) бідність; 3) дискримінація і булінг; 4) пасивність школи; 5) відсутність підтримки та мотивації від сім'ї.

Великою допомогою у підтримці ромською молоді в її прагненні отримати освіту та краще життя була Ромська освітня програма, яка надавала гранти молодим людям з ромської громади на отримання вищої освіти. Однак, її нещодавнє припинення роботи закрило додаткові можливості отримати підтримку, що стало передчасним припиненням активних дій на подолання системної дискримінації ромів в реалізації права на освіту.

Додаткових викликів додала повномасштабна агресія Російської Федерації проти України. Велика кількість ромів стала внутрішньо-переміщеними особами (далі - ВПО) та біженцями. Переважна більшість ромських домогосподарств, а саме 76%, у період до 24 лютого 2022 року не вели кочовий спосіб життя та не змінювали місце проживання. Разом з цим після 24 лютого 2022 року 47% принаймні 1 раз переїжджали в інше місце. Загалом у вибірці 19% домогосподарств є домогосподарствами-ВПО (82% з яких є офіційно зареєстрованими плюс 8% говорять про реєстрацію частини членів). Крім того, за даними соціологічного дослідження «Становище ромів-переселенців у воєнний час», роми ВПО потребують додаткової допомоги у вигляді коштів, продуктів харчування, одягу та взуття, пошуку житла, ліків та засобів особистої гігієни, а також у правових консультаціях та супроводі при оформленні документів.²

¹ Адам А.С., Навроцькі Є.М., “Моніторинг забезпечення прав ромської молоді в галузі освіти”, Ужгород, 2005 р., стор.3. Ця практика досліджувалась у таких місцевостях, як Берегове, Порошкове, Перечин, Березне, Мукачеве, Рахів.

² Аналітичний звіт за підсумками соціологічного дослідження “Освіта ромських дітей в Україні під час війни” https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/03/report_final.pdf

Негативні наслідки російсько-української війни одразу відобразилися на доступі до освіти. Значна кількість дітей, які були змушені покинути свої місця проживання, втратили доступ до освітнього процесу.

Війна має надзвичайно сильний вплив на освітній сектор та спричинила серйозні порушення в нормальному житті учнів і вчителів. Починаючи з 24 лютого 2022 року, майже дві третини українських дітей було переміщено як всередині України, так і за кордон. Дослідження, проведене МОН та ЮНІСЕФ на локальному рівні (громади), демонструє, що більшість внутрішньо переміщених учнів оселилося в західних або центральних районах України, водночас Вінницька, Івано-Франківська та Київська області стали основними хабами для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з цим опитуванням, громади повідомили, що з 24 лютого 2022 року прийняли 164 000 учнів-ВПО. Попри великомасштабне переміщення освітній сектор України швидко адаптувався. Після двох тижнів обов'язкових канікул освітній процес почали поступово відновлювати онлайн, використовуючи для цього інструменти, розроблені під час пандемії COVID-19, для надання освітніх послуг як всередині, так і за межами України. За даними МОН, близько 89% закладів загальної середньої освіти відновили онлайн заняття перед літніми канікулами, хоча відсутні комплексні вимірювання якості онлайн навчання протягом цього періоду.

Водночас для дітей шкільного віку та молоді з України, які переїхали за кордон, доступ до освіти значно різниться.

Негативний вплив закриття шкіл посилюється з огляду на погіршення психічного здоров'я учнів, що спостерігається після початку вторгнення. Повторювані та тривалі періоди стресу внаслідок війни та переміщення є особливо шкідливими для дітей. За результатами опитування батьків, яке проводилося Gradus Research, 75% респондентів повідомили, що їхні діти мали симптоми психологічної травми, а 16% заявили, що їхні діти демонстрували ознаки погіршення пам'яті, неуважності та зниження здатності вчитися. Окрім посиленого впливу на психічне здоров'я дітей травма також негативно впливає на результати навчання у школі та майбутні фінансові перспективи. У разі відсутності реагування у межах та поза межами шкільного контексту поширене погіршення психічного добробуту серед учнів матиме довготривалі наслідки³.

Ця ситуація особливо загострюється для людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема представників ромської національної меншини, які позбавлені технічної можливості продовжувати освіту належним чином.

Очевидно, що для усунення проблеми доступності освіти для ромської молоді потрібен комплексний підхід із обов'язковим залученням влади і суспільства. Наголошення уряду на дотриманні комфортних умов для ромів у закладах освіти та впровадження жорстких санкцій за недотримання таких умов. Заохочення влади до представників безоплатної правової допомоги у допомозі ромам, при зверненні до суду, вирішенні конфліктів чи інших питань. Ініціювання проведення в навчальних закладах тренінгів з недопущення проявів дискримінації як для учнів, так і для педагогів. Забезпечення всіх навчальних закладів кваліфікованим медіатором, до якого б могли звертатись учні при певних конфліктах чи запобігання появі таких конфліктів. Ініціювання владою створення груп перевірок, які б регулярно слідували за навчальним процесом, слідували за відвідуванням ромськими дітьми шкіл, фіксували прояви дискримінації та наявність таких порушень, наполегливо пропонували жертві звернутись до суду. Дієвим заходом

³<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede737c6.pdf>

з боку влади буде розробка та впровадження десегрегаційних нормативів щодо шкільної освіти, включаючи усі супутні механізми підтримки усіх зацікавлених сторін системи шкільної освіти.

Ці та інші вищезазначені заходи потребують високого рівня зацікавленості і політичної волі з боку українських урядовців, одночасно створюючи та підтримуючи освічене, цивілізоване та демократичне суспільство. Держава має гарантувати забезпечення права ромів на освіту, створення комфортних умов для їх навчання на всіх етапах здобуття освітнього рівня.

Задля ініціювання діалогу в суспільстві, спрямованого на вирішення проблеми доступу ромської молоді до права на освіту, групою активістів і активісток ромської молодіжної організації АРКА було розпочато проведення цього дослідження - "Моніторинг реалізації права доступу ромської молоді до освіти в Україні", результати якого представлені у даному звіті. Авторами і авторками випустила сама молодь, дослідження поєднувалось з тренінгами та навчанням через дію. Зібрана інформація, висновки та рекомендації представляють собою голос ромської молоді та її думку щодо впровадження невідкладних дій по підтримці ромських дітей та молоді в їх прагненнях отримувати освіту.

Моніторингова група вдячна усім задіяним до проведення дослідження особам: ромським батькам, які мають дітей шкільного віку, дітям та студентській молоді, експертам з ромської тематики та випускникам Ромської освітньої програми. Ваш внесок у роботу групи був надзвичайним і дозволив зробити якісне і змістовне дослідження, яке стане основою для подальшої спільної адвокаційної роботи.

МЕТОДОЛОГІЯ

Представлене дослідження стало результатом річної роботи ромської молодіжної організації АРКА з групою волонтерок, які виявили бажання отримати навички моніторингу прав людини та провести дослідження в сфері дотримання прав ромської молоді в Україні.

Робота тривала з липня 2022 року по лютий 2023 року і мистила навчання моніторингової групи, кабінетні та польові дослідження, узагальнення матеріалів та розробку рекомендацій.

Перший навчальний етап базувався на матеріалах Гельсінкського фонду прав людини (Варшава, Польща), а також на досвіді проведення моніторингів прав людини українськими правозахисними організаціями, зокрема Харківської обласної фундації "Громадська Альтернатива". Учасниці опанували підходи до розробки концепції моніторингу, обговорювали ключові виклики в сфері прав людини для ромської молоді в Україні, тренувалися проводити аналіз права та розробляти інструментарій. З спільною згодою темою моніторингу було обрано право на освіту та виклики, що стоять перед ромською молоддю на шляху його реалізації.

Другим етапом стало навчання через дію - безпосереднє проведення моніторингу реалізації права на доступ до освіти для ромської молоді. Робота включала наступні активності:

- Розробка концепції моніторингу (цілі та задачі, дослідницькі проблеми, дослідницькі питання)
- Проведення аналізу проблеми, первинного аналізу права, розробка інструментарію.
- Кабінетне дослідження письмових джерел, включно з аналітичними матеріалами інших організацій та державних офіційних джерел інформації.
- Проведення онлайн частини опитувань з використанням мереж контактів і попереднього досвіду роботи з ромською молоддю.
- Проведення виїздів у визначенні області, проведення анкетування та інтерв'ю (у парах).
- Узагальнення зібраного матеріалу, розробка рекомендацій та підготовка публікації.

Навчання та координація роботи проводилася онлайн, матеріали збиралися як онлайн, так і під час виїздів до ромських громад. Значним викликом стало відключення електрики та проблеми з інтернетом, а також особисті виклики, з якими зіткнулися авторки дослідження через необхідність підлаштовувати своє життя і роботу до умов війни. Можна сказати, що ця ініціатива не тільки стала прикладом потужного звучання голосу ромської молоді, а й доказом можливості зміцнювати потенціал молодих ромських громадських активістів і консолідації зусиль навіть в умовах активної фази війни.

Дана робота не є науковим дослідженням. Моніторингова група використовувала доступні їм техніки та методи збору інформації, соціологічні методи та якісний аналіз ситуації. Зібрані дані було порівняно з правовими стандартами задля кращого розуміння проблем та можливих шляхів їх вирішення.

Метою моніторингу було обрано: Дослідити можливості та бар'єри для ромської молоді у здобутті освіти, зокрема вищої освіти, напрацювати рекомендації щодо підтримки ромської молоді в отриманні освіти

Відповідними задачами та дослідницькими проблемами було обрано наступне:

Задачі:

1. Дослідити мотивацію дітей та молоді отримувати освіту
2. Дослідити умови в родині та її підтримку в прагненні дитини отримати освіту
3. Дослідити підтримку школи
4. Дослідити можливості продовжити навчання в ВНЗ та необхідність запровадження додаткової підтримки

Дослідницькі проблеми:

- Вплив війни та переміщення на ситуацію
- Підтримка сім'ї
- Бідність сімей та можливість їх забезпечувати навчання дітей
- Дискримінація та булінг в школі
- Роль школи у підтримці прагнення до навчання та захисті прав ромських дітей
- Особисті бар'єри та мотивація
- Доступність процедури вступу до ВНЗ
- Умови навчання та підготовленість до нього
- Дискримінація та булінг в ВНЗ
- Вплив Ромської освітньої програми на вступ до ВНЗ ромською молоддю

Географією опитувань представників та представниць ромських громад було обрано Одеську та Дніпропетровську області, опитування студентів, студенток, експертів та експерток проводилося по всій країні, включно з тими, що виїхали в пошуках притулку в інші країни через війну.

Задля досягнення поставлених задач було обрано наступний Інструментарій:

- Анкета (гугл форма та паперова анкета) для батьків ромського походження, що мають дітей шкільного віку
- Анкета (гугл форма) для студентів та випускників ВНЗ 2022 року ромського походження (з усіх областей України та за кордоном)
- Анкета (паперова анкета) для старшокласників ромського походження
- Опитувальник неструктурованого інтерв'ю для вчителів, ромських медіаторів та експертів

Інструментарій було побудовано таким чином, щоб по кожному дослідницькому запитанню отримувати інформацію не менш ніж з 2-х джерел, включно з письмовими.

Методи збору інформації:

- Опитування онлайн (батьки, студенти) з використанням мереж партнерів організації АРКА та методу "сніговий ком"
- Опитування під час виїздів (батьки, діти, вчителі)
- Неструктуроване опитування дистанційно та під час виїздів (ромські медіатори, експерти)
- Аналіз правових джерел
- Аналіз урядової інформації та звітів громадських організацій, включно з міжнародними

В результаті було зібрано 45 анкет батьків, 59 анкет школярів, 16 анкет студентів та студенток, 6 інтерв'ю з експертами, експертками та випускниками і випускницями Ромської освітньої програми.

На основі зібраної інформації було узагальнено дані та розроблено рекомендації, які представлені в наступних розділах.

АНАЛІЗ ПРАВА

Забезпечення права на освіту є одним із головних критеріїв розвиненого суспільства, доступ до освіти та ефективність здобуття такої освіти. Право на освіту - одне з природних невід'ємних основних прав і свобод кожної людини.

Освіта повинна бути наявною, доступною, прийнятною (зрозумілою) та адаптивною. Концепція цих чотирьох принципів була розроблена Катаріною Томашевські⁴, спеціальним доповідачем ООН з питань освіти:

- Наявність: освіта є безкоштовною і оплачується урядом; наявна відповідна інфраструктура, в тому числі і штат підготовлених вчителів.
- Доступність: система повинна бути не дискримінаційна і доступна для всіх, необхідно вжити певних заходів, щоб незахищені категорії громадян також мали доступ до освіти.
- Прийнятність: зміст освіти повинен бути актуальним, недискримінаційним і враховувати культурні особливості, також повинна гарантуватися якість.
- Адаптивність: освіта може розвиватися відповідно до мінливих потреб суспільства, і система повинна бути адаптована до місцевих умов.

Україна ратифікувала майже всі міжнародні договори, що стосуються права на освіту і більшу частину положень цих документів послідовно імплементувала в національне право. Наступне завдання, яке наразі стоїть перед державою, це імплементація цих мінімальних стандартів у щоденну практику реалізації права на освіту в Україні, у тому числі й щодо дітей національних меншин, включно з дітьми ромами, та розробка позитивних дій для врахування й вирівнювання наслідків структурної дискримінації для того, аби стандарти не залишились лише деклараціями.

На сьогодні заборона дискримінації в сфері освіти, як частина принципу доступності освіти, вже давно утвердилася як загальний та важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини, якого мають дотримуватися усі цивілізовані країни при визначенні прав і свобод людини. Загальна заборона дискримінації розповсюджується і на доступ молодих ромів до освіти, ніхто не може їх дискримінувати і держава має в цій сфері багато обов'язків, щоб захищати право ромської молоді на освіту. Саме дискримінація виступає основною перешкодою у доступі ромської молоді до фундаментальних прав людини, зокрема права на освіту.

Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих та опосередкованих відмов, що мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напряду пов'язані з їхнім статусом парій в Україні.⁵

Все це безпосередньо стосується реалізації молодими ромами права на освіту. Нижче розглянуто основні міжнародні стандарти права на освіту, заборони дискримінації,

⁴ <https://www.coe.int/uk/web/compass/education>

⁵ http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/01/FB/m000001FB.pdf

зокрема в освіті, а також рекомендації щодо недопущення дискримінації в освіті саме для ромської молоді.

Міжнародні стандарти. Визначення

Основним міжнародним документом, який проголошує фундаментальні права і свободи людини є Загальна декларація прав людини⁶. У статті 26 цього документу регламентовано право кожної людини на освіту. Тут було визначено, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і збільшення поваги до прав людини і основних свобод; повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі поміж народами, расовими або релігійними групами, повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру тощо.

Юридичне зобов'язання забезпечувати право на освіту було закріплено пізніше у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права⁷. Стаття 13 є найдовшою з положень Пакту й найширшою та найгрунтовнішою статтею про право на освіту в міжнародному праві в галузі прав людини. Зокрема п. 2 цієї статті зазначає:

“Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

(а) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх;

(б) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

(с) вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

(д) елементарна освіта повинна заохочуватися або впроваджуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти;

(е) має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.”

Конвенція про права дитини⁸ - один з інших ключових документів ООН, де значна увага приділяється праву дитини на освіту. У статті 3 наголошується, що “в усіх діях щодо дітей передусім мають враховуватися їхні інтереси, саме тому дитина з особливими освітніми потребами не повинна бути ізольованою від своїх батьків. Право всіх без винятку дітей на здобуття освіти є ключовим положенням Конвенції про права дитини, тому що освіта є самоцінною і визнається найголовнішим правом кожної людини.”

Право дитини на освіту присвячена стаття 28 Конвенції, згідно з якою “держави визнають право дитини на освіту з метою поступової реалізації цього права на основі надання рівних можливостей”.

Варто зауважити, що Конвенція у статті 18 передбачає основну відповідальність батьків за виховання і розвиток дитини. Очевидно, що це включає підтримку дитини в реалізації нею права на освіту. Але й тут наголошується на ролі держави, яка має надавати батькам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей.

⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁸ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#top

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод в своєму Додатковому Протоколі 1⁹ відносить право на освіту до фундаментальних прав людини та зазначає, що “Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань.

Міжнародні стандарти. Принцип недискримінації в освіті.

Дискримінація заборонена майже усіма міжнародними документами з прав людини. Ця заборона поширюється на доступ до реалізації прав людини та інших законних прав та інтересів. Основними стандартами щодо недопущення дискримінації є наступні:

Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації¹⁰ згідно зі статті 3 зазначає, що “держави-учасниці особливо засуджують расову сегрегацію та апартеїд і зобов’язуються відвертати, забороняти і викорінювати всяку практику такого характеру на територіях, які знаходяться під їх юрисдикцією.”

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод¹¹ в статті 14 проголошує заборону дискримінації: “Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.”

Уточнює цей стандарт Протокол 12¹², який у статті 1 розширює заборону дискримінації з прав, передбачених Конвенцією, до всіх законних прав національних правових систем, включно із діями та бездіяльністю державного органу.

Заборона дискримінації очевидно поширюється на сферу освіти, більш того, міжнародне право містить спеціальний документ - Конвенцію про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти 1960 року¹³. Згідно з цією Конвенцією термін «дискримінація» охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або місця народження, що має на меті (або наслідком якої є) знищення чи порушення рівності відносин у сфері освіти.

У статті 1 Конвенції визначено, “що дискримінацію варто розуміти як закриття для будь-якої особи або групи доступу до освіти; обмеження освіти; створення або збереження окремих систем освіти чи закладів освіти, зокрема, зробити початкову освіту обов’язковою та безоплатною; забезпечити в усіх державних закладах рівні умови щодо якості навчання.”

Зобов’язання держави щодо недопущення дискримінації в освіті прописані у статті 3 Конвенції. Так держави мають:

“скасувати всі законодавчі постанови і адміністративні розпорядження і припинити адміністративну практику дискримінаційного характеру в галузі освіти;

⁹ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_UKR.pdf

¹⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

¹¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text

прийняти, якщо потрібно, у законодавчому порядку заходи, необхідні для того, щоб усунути будь-яку дискримінацію під час прийому учнів до навчальних закладів”.

Міжнародні стандарти. Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти.

Важливість проблеми підкреслено на рівні документів Ради Європи. Так Рамкова конвенція про захист національних меншин¹⁴ визнає, що “захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід’ємною частиною міжнародного захисту прав людини” (стаття 1). Держави-учасниці конвенції зобов’язуються гарантувати національним меншинам право рівності перед законом, а також у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя. Очевидно, що це стосується і права на освіту для ромської молоді.

Прикладом засудження сегрегації ромських дітей в системі освіти у Чехії є наступне рішення Європейського суду з прав людини: “Заявниками були школярі ромського походження, яких поміщали в “спеціальні школи”, призначені для учнів з обмеженими можливостями навчання. Вони стверджували, що до них ставлення у сфері освіти було гіршим, як до дітей ромського походження, оскільки, будучи поміщеними в спеціальні школи без обґрунтування, вони отримували значно нижчу освіту, ніж та, що надавалася у звичайних початкових школах, внаслідок чого їм було відмовлено в доступі до середньої освіти, крім центрів професійної підготовки”. Суд встановив порушення статті 14 (заборона дискримінації), у поєднанні зі статтею 2 Протоколу No 1 (право на освіту).¹⁵

Інші документи стосовно даного питання є рекомендаціями міжнародних організацій, що не відносяться жорсткого права, але є важливим орієнтиром для національних правових систем і базою для проведення моніторингів прав людини громадськими організаціями.

Так Гаазькі рекомендації Верховного Комісара ОБСЄ щодо прав національних меншин на освіту¹⁶ вказують, що представники національних меншин повинні мати необмежений доступ до різних рівнів освіти рідною мовою. Окрім того у рекомендаціях порушено проблеми, які виникають на практиці в галузі освіти, і детально описано шляхи вирішення таких проблем. Одразу звертається увага на перший пункт документу де перед національними закладами освіти ставиться пріоритетне завдання: «Право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов’язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою». Тут важливо зазначити саме, що мова меншин та державна мова, мають викладатися, як навчальний предмет із ступенем оптимального застосування обох мов як засобу навчання на різних етапах освіти дитини.

Європейська комісія проти расизму та нетерпимості також звертає увагу на становище ромів у Європі, його Загальна рекомендація від 2011 р. щодо боротьби з антиджипсизмом та дискримінацією ромів¹⁷ підкреслює, що антиджипсизм є «особливо стійкою, насильницькою, повторюваною та буденною формою расизму» та закликає

¹⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

¹⁵ Справа D.H. and Others v. the Czech Republic (Заява No 57325/00), Рішення, Страсбург, 13 листопада 2007 року: www.asil.org/pdfs/ilib071214.pdf

¹⁶ https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf

¹⁷ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>

уряди боротися з антиджипсизмом у сферах освіти, зайнятості та охорони здоров'я та боротьби з расистським насильством та злочинами проти ромів.

Європейський Союз, інтеграція з правом якого стає все більш актуальною для України через розпочатий процес набуття членства в цій організації, також все більше визнає необхідність протидії наслідкам дискримінації ромів у своїх державах-членах. У квітні 2011 року Європейська Комісія видала «Рамкову програму ЄС для національних стратегій інтеграції ромів до 2020 року»,¹⁸ в якому зазначалося, що «незважаючи на певний прогрес, досягнутий як в державах-членах, так і на рівні ЄС за останні роки, мало що змінилося в повсякденній ситуації більшості ромів», що безпосередньо стосується і реалізації права на освіту.

Розглядаючи «Звіт про результати Представництва ООН в Україні за 2021 рік» Організація Об'єднаних Націй¹⁹ надала значну консультативну та нормативну підтримку в підготовці кількох стратегій, зокрема: «Плану заходів до 2023 року з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року».²⁰

Національні стандарти. Визначення.

Стаття 53 Конституції України²¹ проголошує, що «Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пілг учням і студентам.» Більш того, закріплено доступність та безоплатність шкільної та дошкільної освіти і право отримати безоплатну вищу освіту. Також зазначено, що «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства».

Основним документом, що регламентує право на освіту є одноіменний Закон України²². В статті 3 цього закону описано загальне визначення й обсяг цього права: «Кожен має право на якісну і доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України... Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих. Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством.»

¹⁸ http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf

¹⁹ https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-06/UNCountryResultsReport2021UA_v02.pdf

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text>

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Стаття 4 цього ж закону наголошує на безоплатності освіти, як однієї зі складових доступності освіти, цей стандарт включає гарантії безоплатного “забезпечення підручниками (у тому числі електронними), посібниками”. В той же час платними можуть бути додаткові освітні послуги, які надаються понад обсягів, визначених в освітній програмі. Це передбачено в статті 78 закону “Про освіту”, а їх перелік і фінансування передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності»²³ та спільним Наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України та Міністерства економіки України від 23 липня 2010 № 736/902/758 «Про затвердження Порядку надання платних послуг державними і комунальними навчальними закладами»²⁴ та актами законодавства, що регулюють відповідну сферу платних послуг. Будь які інші платні послуги є незаконними.

Аналогічні підходи закріплені в статті 19 “Право на освіту” профільного закону з забезпечення прав дитини - Закону України “про охорону дитинства”²⁵.

Згідно із статтею 25(2) Закону України «Про повну загальну середню освіту»²⁶, на батьків учнів, а також керівників закладів освіти, які виконують обов’язки опікунів дитини у випадках, визначених законом, покладається відповідальність за здобуття ними повної загальної середньої освіти. Стаття 11(3) Закону України «Про освіту» передбачає відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти, яка лежить на батьках. Зокрема батьки зобов’язані “сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання”. Аналогічні вимоги передбачені статтею 150 Сімейного кодексу України²⁷, а стаття 180 зазначає, що батьки зобов’язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Національні стандарти. Принцип недискримінації в освіті.

Дискримінація в Україні заборонена Законом “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”²⁸, який, зокрема, визначає принцип недискримінації в українському законодавстві та поширює дію закону на сферу освіти. Серед іншого, закон закріплює визначення таких форм дискримінації, як пряма та непряма дискримінація, посібництво у дискримінації та відмова у розумному пристосуванні.

Зазначена вище стаття 3 Закону України “Про освіту” підкреслює недискримінацію в освіті: “В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти”.

В той же час низка нормативних актів (Стаття 57і Закону України «Про освіту»; Лист МОН “Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу” №1/3725-22, від 29.03.2022²⁹ та інші), які було введено в дію після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, мають на меті підвищити

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10#Text>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

²⁹

безпеку та виживання здобувачів різних форм освіти і передбачають введення різних форм дистанційного навчання на час воєнного стану. Ці положення виключають значну частину ромських дітей через фінансові труднощі сімей і їх неможливість забезпечити дітям онлайн навчання. Недивлячись на позитивні цілі, ці положення українського законодавства мають ознаки непрямой дискримінації, що відображено в описі ситуації на основі проведених опитувань.

Окрім заборони дискримінації українське законодавство передбачає також заборону булінгу, зокрема в освіті. Так Законом України “Про освіту” в статті 1, п.3 визначено, що булінгом є “діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров’ю потерпілого”. Статтями 53–55 Закону «Про освіту» визначені права та обов’язки учасників освітнього процесу стосовно протидії та запобігання булінгу. Булінг, згідно статті 173-4 Кодексу про адміністративні правопорушення, “тягне за собою накладення штрафу від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин”³⁰ та передбачає відповідальність як кривдника або його батьків, так і керівника освітнього закладу у разі неповідомлення про випадок поліції.

З аналізу нормативно-правової бази щодо протидії булінгу під час навчального процесу, можна зробити висновок, що в Україні працює законодавство щодо притягнення до відповідальності за булінг. В більшості випадків суд присуджує невелику суму штрафу (але максимальну для даного виду правопорушення). Важливо також зазначити, що притягнути до відповідальності можна не лише однокласників або інших дітей, а й вчителів та інших учасників освітнього процесу. Батьки можуть звернутися до правоохоронних органів, які складуть адміністративний протокол і направлять його до суду, який вже буде вирішувати по суті справи.

Національні стандарти. Недопущення дискримінації ромів в доступі до освіти.

Закон України “Про освіту” вводить поняття діти з особливими освітніми потребами - “особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту”. Стаття 3 цього закону наголошує, що “Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти”. Не дивлячись на те, що першочергово цей підхід застосовується до дітей з інвалідністю, само визначення є значно ширшим і охоплює усіх дітей, які потребують додаткової допомоги в реалізації свого права на освіту. Очевидно, що ромські діти також можуть включатися в цю групу, зокрема через мовні бар’єри, та отримувати усю необхідну підтримку.

Підтримка родин в їх прагненні забезпечити дітям реалізацію права на освіту гарантована положеннями частини 1 статті 10 Закону України “Про соціальні послуги”, яка наголошує на тому, що однією із засад функціонування системи надання соціальних послуг є її профілактичний характер. Частина 2 тієї ж статті передбачає, що соціальні послуги повинні відповідати потребам тих осіб або сімей, які належать до

³⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах. Безперервність та послідовність надання соціальних послуг, а також їх різноманітність, згідно із частиною 3 статті 10, також грають важливу роль в забезпеченні якості підтримки вразливих груп.

Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення; сім'ї; захисту прав дітей та в інших соціальних сферах – Держсоцслужба – виконує такі функції для виконання покладених на неї завдань у сфері захисту сім'ї:

- проводить аналіз матеріального становища сімей, оцінює ефективність соціальної підтримки;
- організовує і проводить роботу з розвитку відповідального батьківства, підтримки сімей з дітьми, послуг для сприяння особистому зростанню дітей, у тому числі з урахуванням традицій і культури українського народу;
- організовує і проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з питання реалізації державної політики у сфері сім'ї, популяризації інституту сім'ї, посилення мотивації до реєстрації шлюбу та відповідального батьківства, здорового способу життя, поширення інформації про права та послуги для сімей;
- проводить аналіз стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту сімей;
- забезпечує управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми:

 - здійснює контроль та організаційно-методичне забезпечення щодо соціальної підтримки та надання соціальних послуг молодим сім'ям, сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, багатодітним сім'ям, сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям патронатного вихователя, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
 - забезпечує здійснення заходів щодо консультативної допомоги та соціально-психологічної підтримки батьків у виконанні батьківських обов'язків, популяризації сімейних традицій, формування ненасильницької моделі виховання дітей та спілкування, формування взаємної відповідальності родинних поколінь;
 - бере участь у визначенні порядку щодо виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводження таких сімей (осіб) [...].³¹

Окремо варто зазначити Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року³² - Ромську Стратегію до 2030 року. Цим документом передбачена окрема Ціль 3 - "Розширення можливостей доступу осіб, які належать до ромської національної меншини, до якісної освіти", де, зокрема, зазначено, що "до завдань системи освіти належать компенсація можливих недоліків освітньої підготовки дитини, пов'язаних із складними життєвими обставинами її сім'ї; підготовка до життя в суспільстві, надання засобів і створення середовища для розвитку здібностей. Повна інтеграція дітей, які належать до ромської національної меншини, до освітнього середовища із сприятливими та інклюзивними умовами навчання є запорукою їх успішного залучення до життя суспільства". Запланований перелік задач по досягненню цієї цілі:

³¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-2019-%D0%BF#Text>

³² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

- більшення кількості дітей, які належать до ромської національної меншини та відвідують заклади дошкільної освіти
- сприяння подальшому доступу та запобігання достроковому припиненню здобуття повної загальної середньої освіти особами, які належать до ромської національної меншини
- сприяння збільшенню кількості представників ромської національної меншини, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту
- підвищення рівня володіння державною мовою.

До того ж, Ромська Стратегія на період до 2020 року додатково передбачала комплекс завдань задля соціального захисту і зайнятості ромів, а саме: реалізацію соціальної політики, спрямованої на забезпечення соціального захисту ромів, у тому числі сімей з дітьми, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, пенсіонерів і одиноких непрацевдатних та бездомних осіб, а також сприяння ромам у пошуку роботи.³³ В свою чергу, нова Ромська Стратегія на період до 2030 року передбачає більш деталізовані цілі та вбачає, що з метою подолання дискримінації проти ромів необхідно проводити підвищення рівня обізнаності представників ромської національної меншини про функціонування суспільних інститутів, гарантовані законодавством права та встановлені законодавством обов'язки шляхом проведення просвітницької роботи з представниками ромської національної меншини в місцях їх компактного проживання щодо їх прав та обов'язків, можливості отримання соціальної допомоги, а також щодо виявлення та протидії дискримінації, зокрема за етнічною та расовою ознакою (Ціль 2).³⁴

Окремою ціллю Ромської Стратегії до 2030 року стало забезпечення соціального захисту осіб, в тому числі дітей, які належать до ромської національної меншини (Ціль 7). Одним із завдань, які покликані на реалізацію даної цілі є сприяння отриманню соціальних послуг особами, які належать до ромської національної меншини та перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до їх потреб у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Проте експерти неодноразово зазначали, що Ромська Стратегія до 2020 року не була успішно реалізована. Як підкреслили у своєму звіті експерти Європейського офісу Міжнародної групи з прав меншин в 2019 році, коментуючи здобутки Ромської Стратегії до 2020 року та Плану Дій для ромів до 2020 року, "на сьогоднішній день ці та інші проекти із захисту ромів залишаються в значній мірі декларативними, мають слабкі інституційні рамки, неадекватні фінансові ресурси та мало нечасто мають пріоритет у формуванні державної політики, а їхні проблеми переважно асоціюються з їхньою культурою, а не з нерівністю в більш широкому сенсі, з якою вони стикаються."³⁵

Запровадження Ромської Стратегії викликає багато сподівань у спільноти, але поки що немає регіональних Планів дій з її реалізації і відповідного фінансування прописаних в Стратегії заходів.

Варто відмітити, що вища освіта не увійшла до переліку задач навої Ромської Стратегії так само як і протидія булінгу щодо ромських дітей на рівні школи.

Не існує окремих квот для дітей ромського походження на безоплатне навчання у вищих навчальних закладах. Згідно із розділом VIII Наказу МОН № 392 від 27.04.2022

³³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text>

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>

³⁵ https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf

року про «Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році»³⁶ вони можуть претендувати на пільговий вступ та навчання лише якщо підпадають під інші категорії (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, постраждалі від бойових дій, постраждалі учасники Революції Гідності, тощо). Також завжди існує можливість вступити на бюджет за результатами ЗНО - високий бал значно підвищує шанси на вступ на бюджет.

³⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>

ОПИС СИТУАЦІЇ

Виконання батьками обов'язку по забезпечення доступу до освіти для своїх дітей

Економічне благополуччя батьків

Майже в половині сімей разом із дитиною проживають обидва батьки. У майже третині випадків дитина проживає лише з матір'ю, в усіх інших – разом із батьками проживають інші родичі, в основному – бабуся та брати з сестрами.

Більше половини родин вказали, що їхній дохід становить менше 2500 грн./особу на місяць. Лише 12 родин вказали, що дохід становить приблизно 4000 грн./особу на місяць, і лише одна родина має дохід, що перевищує 4000 грн./місяць. Проте були й ті, хто не могли поррахувати доходи, таких родин виявилось 7 від усіх 45 респондентів.

Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота», (Кривий Ріг, Дніпропетровська область) описала проблему наступним чином:

«Серед 90 ромських сімей внутрішньо переміщених ромів, з якими мені вдалося поспілкуватися [у листопаді 2022 року], в усіх діти навчаються у школі. Проте через дистанційну форму навчання у близько 90% дітей немає повноцінного доступу до шкільної освіти. Це спричинене тим, що багато ромських родин є малозабезпеченими, і вони можуть мати один телефон на всіх членів сім'ї. Дітей 4-7-10, а телефон один на всіх. Тому через дистанційну форму навчання такі діти не мають доступу до онлайн навчання. Із усіх 90 батьків (76 жінок, 14 чоловіків), лише 3 особи отримали вищу освіту. Батьки мають бажання, щоб їхні діти навчалися у ВНЗ. Проте вони не можуть собі цього дозволити, тому що бюджетних місць дуже мало, а знань для того, щоб набрати певні бали і вступити на бюджет, не вистачає. З технікумами ситуація краща, тому що там більше бюджетних місць. Проте не всі закінчують технікуми. Закінчують в основному хлопці, тому що вони не так зайняті, як дівчата. Дівчата ж дуже рано виходять заміж, в 13-14 років, і народжують дітей. Вони говорять, що не мають можливості продовжувати освіту, тому що виходять заміж, народжують дітей, і «все зупиняється».

Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр» також визнав проблему відсутності забезпечення ромських дітей гаджетами, внаслідок чого якість отриманих знань значно погіршилася за останні декілька років:

«В тих ситуаціях, коли можливості відвідувати школу очно немає, виникає соціально-економічний аспект забезпечення технічної можливості дистанційного навчання для дітей ромського походження: гаджети, доступ до мережі Інтернет, а також стабільність електромережі. Це в першу чергу стосується сіл та віддалених населених пунктів. Якість освіти дуже знизилася. [...] Діти за ці 2-3 роки випали з навчального процесу через пандемію коронавірусу та війну. Потрібно в майбутньому проводити моніторинг рівня знань дітей та виконання своїх обов'язків вчителями – наскільки вони мали кваліфікацію та системність надання освіти в таких складних умовах.»

Віола Попенко, Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду, Асистентка проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II» також підкреслила, що неналежні умови для навчання дитини можуть призводити до недостатньо якісного засвоєння знань та падіння успішності:

«Неграмотність батьків також грає роль: коли вони не можуть допомогти з домашньою роботою. Також негативними факторами є відсутність місця для навчання дитини, відсутність мотивації – наслідування прикладу з громади, коли дитина бачить, що ніхто з оточення не має освіти, або навіть якщо має – то все одно немає нормальної роботи.»

Наталія Криворучко, Керівниця Центру підтримки сім'ї Міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» Україна» розповіла про свій досвід роботи із ромськими сім'ями, яким довелося вимушено переселитися до Ужгороду з тимчасово окупованих територій:

«Варто тверезо дивитися на ситуацію, що склалася. Я працюю із ромами-переселенцями, а також спостерігаю за місцевими ромами в Ужгороді. В першу чергу необхідно задовольнити їхні побутові та економічні проблеми, а потім – заохочувати до навчання дітей. Батьки-роми, які вимушено переїхали всередині України часто не вміють ані читати, ані писати. Такі батьки не бачать потреби в тому, щоб їхні діти навчалися у школі або університеті.»

Серед усіх 45 респондентів, опитаних в рамках даного моніторингу, 20 осіб вказали, що вони не працюють. Причинами для відсутності роботи стали: декрет, виховання дітей, пенсія, втрата роботи. 19 осіб вказали, що у родині працює одна людина, і лише один респондент – що працюють всі повнолітні члени сім'ї. П'ять опитаних осіб вказали, що в їхній родині працюють як повнолітні, так і неповнолітні члени сім'ї. Одна особа вказала, що вона займається жебракуванням.

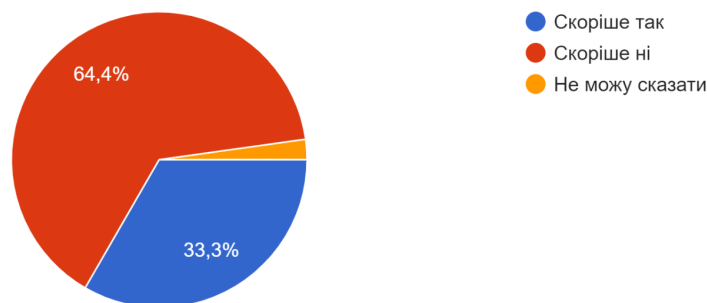
Переважна більшість сімей (29 з 45) мають нестабільний дохід. Третина осіб вказали, що дохід скоріш стабільний.

Віола Попенко, Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду, Асистентка проекту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II» підтвердила, що нестабільний дохід батьків прямо впливає на навчання ромських дітей:

«Непостійний заробіток в ромських громадах залежить від щоденної роботи, тобто нестабільний фінансовий стан батьків сильно впливає на доступ до освіти дітей.»

Ваш дохід стабільний?

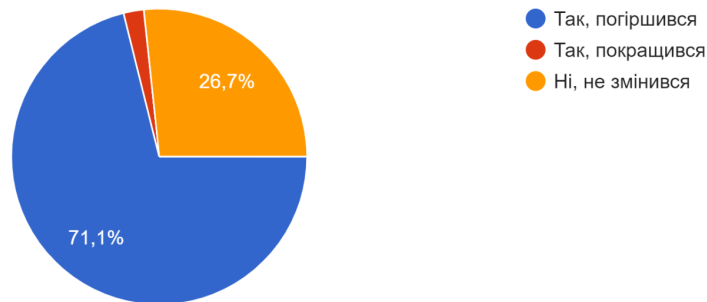
45 ответов

Після початку повномасштабного вторгнення у 32 респондентів погіршився дохід, тоді як 12 - відповіли, що дохід ніяк не змінився.

Чи змінився ваш дохід після початку повномасштабної війни в Україні 24 лютого?

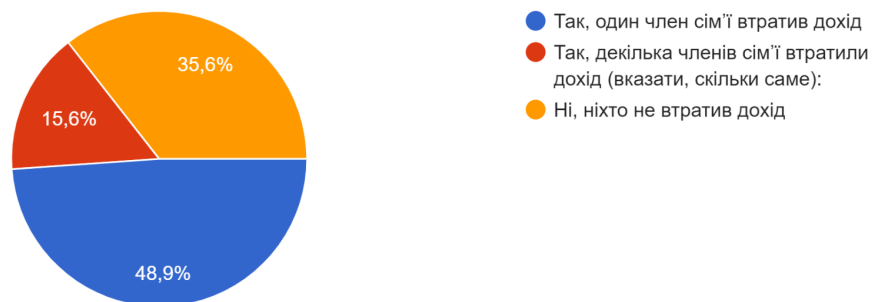
45 ответов

В половині опитаних сімей один член родини втратив дохід після початку повномасштабного вторгнення. У третини сімей дохід не змінився, а 7 з 45 респондентів відповіли, що дохід втратили декілька членів сім'ї.

Чи втратив хтось із членів сім'ї, які живуть разом із дитиною/дітьми дохід після початку повномасштабної війни?

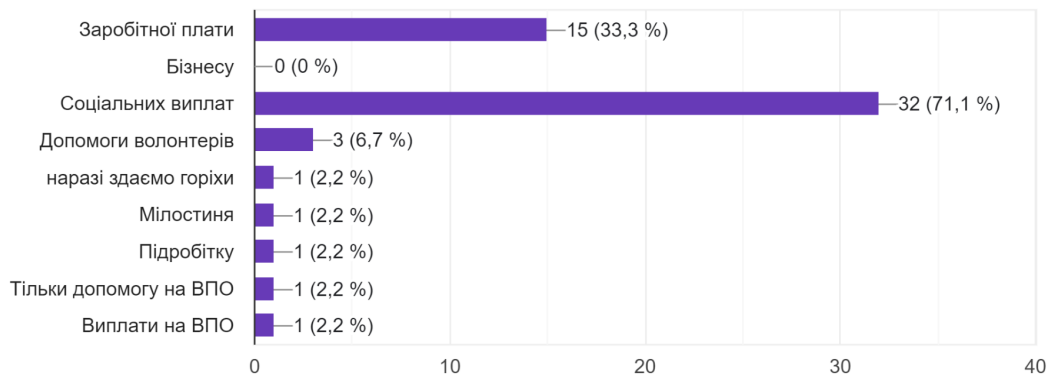
45 ответов

Трохи менше половини сімей отримують виплати на дітей, чверть отримує виплати для матері-одиначки, а третина не отримує нічого. Троє респондентів вказали, що отримують виплати по інвалідності на дитину, і ще троє – що отримують виплати по інвалідності на іншого члена сім'ї. Двоє респондентів вказали, що отримують пенсію для людей похилого віку. Жодна особа не вказала, що отримує виплати по безробіттю. Щодо джерел доходу, переважна більшість вказали соціальні виплати, як основне джерело, третина осіб вказали заробітну плату. Двоє осіб вказали допомогу на ВПО як джерело доходу.

Ви отримуєте дохід від:

45 ответов

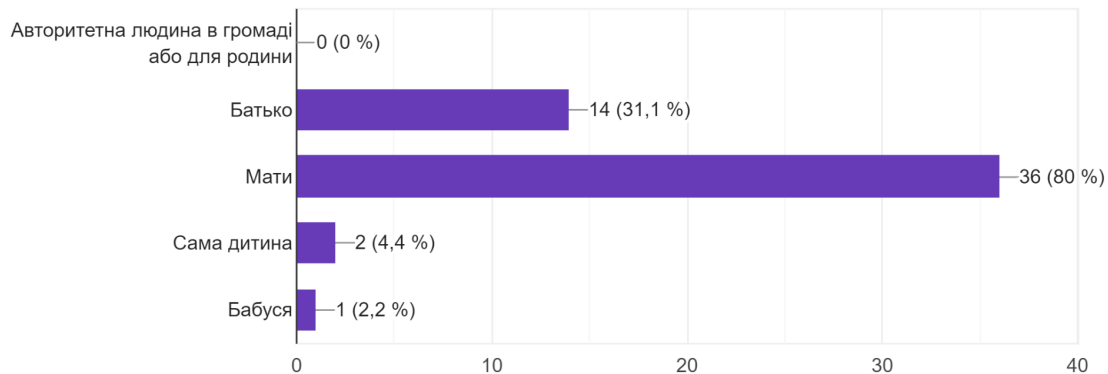

Особисті переконання батьків щодо освіти

В абсолютній більшості сімей ромів, які були опитані в рамках даного дослідження, рішення про освіту дитини приймає мати. Майже третина респондентів вказали, що таке рішення приймає батько, і ніхто – що його приймає авторитетна в громаді або для родини людина.

Рішення про освіту дитини приймає:

45 ответов

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що ніхто з членів родини не має освіти. 5 респондентів вказали, що обидва батьки мають освіту, тоді як в трьох з 45 родин освіту має лише батько, і ще в трьох – тільки мати. Деякі експерти висловлюють занепокоєння низьким рівнем освіти у батьків-ромів, передбачаючи, що вони не матимуть змоги створити належних умов для того, щоб їхні діти мали мотивацію старанно навчатися у школі та вступати до ВНЗ.

Ось як пояснює проблематику Олексій Падченко, Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»:

«Однією з перешкод в здобутті шкільної освіти ромськими дітьми є відсутність хоча б якоїсь освіти у деяких ромських батьків, щоб вони могли якимось чином допомагати

своїм дітям по навчанню. Це призводить до того, що дитина, пропускаючи один-два уроки, може почати відставати від шкільної програми, і не буде нікого, хто міг би її підтримати в цій ситуації. Поступово дитина втрачає інтерес до навчання, бажання навчатися і бути присутнім на онлайн-заняттях втрачається. Таким чином, дитина повністю відрізається від шкільного процесу, в неї пропадає зв'язок зі школою, з однолітками. Як результат – дитина повертається у замкнене коло ромської громади, з якої потім буде дуже важко знову цю дитину залучити до освітнього процесу.»

33 респонденти з числа батьків ромського походження, яких вдалося опитати в рамках даного дослідження, вважають, що дитина обов'язково повинна отримати загальну середню (шкільну) освіту. Лише три особи відповіли, що дитина не зобов'язана отримувати середню освіту.

На питання «Чи варто витрачати час на отримання шкільної освіти, якщо можна замість цього одразу піти працювати?» більшість батьків відповіла, що варто навчатися. Лише 10 з 45 опитаних осіб вказали, що краще одразу піти працювати.

Більшість батьків підтримують своїх дітей в процесі навчання: пояснюють важливість цього процесу та мотивують дитину ходити до школи та вступати до ВНЗ. Лише сім осіб вказали, що говорять дитині про те, що навчатися не обов'язково, якщо вона не хоче або не любить навчатися. Ще шість респондентів вказали, що хоч вони підтримують навчання дитини в школі, проте є певні перешкоди, через які дитина не може навчатися.

Майже 90% всіх опитаних не мають гендерної заангажованості в питаннях освіти: вони вважають, що навчання важливе для всіх незалежно від статі.

На питання про те, чи допомагають вони із домашнім завданням своїм дітям, більше половини відповіли, що допомагають інколи, якщо це необхідно, або якщо діти самі попросять. Завжди допомагають із домашнім завданням лише три особи з числа опитаних. Водночас 18 з опитаних батьків ніколи не допомагають своїм дітям із домашнім завданням.

Взаємодія з соціальними службами

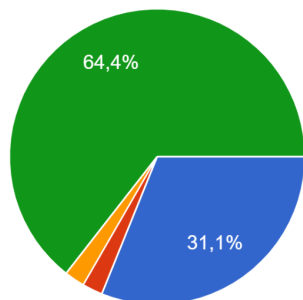
Лише одна опитана особа з 45 вказала, що їй коли-небудь пропонували соціальні служби допомоги чи послуги, всі інші відповіли на це питання негативно. Та особа, якій пропонували допомогу, вказала, що це було надання їжі та речей. До переважної більшості респондентів ніколи не приходили представники соціальних служб, і лише 10 опитаних вказали, що соцслужби навідувалися до них. Лише двоє з усіх опитаних коли-небудь отримували запрошення від соціальних служб відвідати лекції чи тренінги, і відмовилися піти. Всі інші вказали, що ніколи не отримували таких запрошень.

Роль батьків у вирішенні проблемних ситуацій в школі

Переважній більшості батьків діти не скаржилися на ситуацію в школі. Майже третина відповіли, що діти скаржилися, і вони пішли до школи розбиратися в ситуації. Одна особа вказала, що у відповідь на скарги дитини, вона сказала, що дитина повинна сама вирішувати проблемні ситуації. Ще один респондент вказав, що йому довелося забрати дитину зі школи після того, як вона поскаржилася на проблемну ситуацію.

Чи вам колись скаржилися діти на ситуацію у школі?

45 ответов

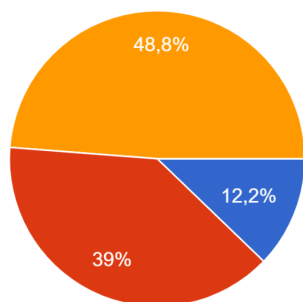
- Так, я пішов/пішла до школи розбиратися.
- Так, я сказав/сказала своїй дитині, що вона повинна сама вирішувати проблемні ситуації.
- Так, я забрав/забрала дитину зі школи після цього.
- Ні, такого ніколи не було.

Витрати, пов'язані з навчанням

Батьки також поділилися тим, скільки витрат, пов'язаних з навчанням дитини вони мають. Більше половини батьків відповіли, що вони мають витрати, всі інші вказали, що не мають таких витрат. Серед витрат, пов'язаних з навчанням дитини, які вказали батьки, були: витрати на ремонт, штори, на клас, на подарунки вчителям, на канцелярію та їжу для дитини, одяг, гаджети тощо. Розмір витрат на місяць різниться: від 100 гривень до одноразових витрат в розмірі 10 000 гривень. Середній розмір витрат складає 300-500 гривень. Майже половина батьків не в змозі покрити витрати, пов'язані з навчанням дитини. Майже 40% батьків можуть частково покрити витрати, і лише трохи більше 12% батьків можуть покрити витрати повністю.

Чи ви в змозі покривати витрати, пов'язані з навчанням дитини?

41 ответ

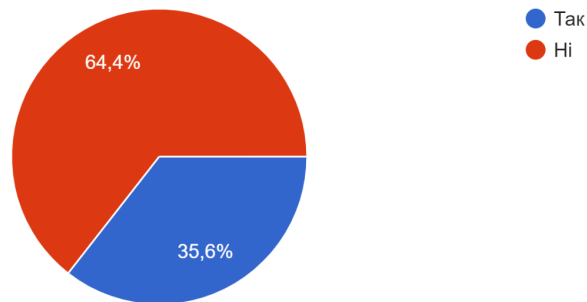
- Так, повністю.
- Так, частково.
- Ні, взагалі не можу.

Залучення батьками дітей до хатньої роботи та економічної діяльності

Більшість батьків вказали, що їхні діти залучаються до хатньої роботи, такої як прибирання, приготування їжі. Також один респондент відповів, що старша дитина допомагає доглядати за молодшими братами та сестрами і робить з ними уроки. Четверо респондентів вказали, що діти допомагають по господарству, дивляться за худобою, працюють на городі або рубають дрова. В п'яти сім'ях діти залучаються до сезонних підрібок чи роботи разом з батьками. Разом з тим, на питання «Чи залучається ваша дитина/діти до роботи або сімейного бізнесу?», шістнадцять респондентів відповіли ствердно, тоді як всі інші (більше половини) – негативно.

Чи залучається ваша дитина/діти до роботи або сімейного бізнесу?

45 ответов

Логістичні перешкоди для відвідування школи

У третини опитаних сімей немає перешкод для відвідування школи, так як вона знаходиться в пішій доступності. Сім з 45 опитаних вказали, що школа знаходиться далеко, і доступу до громадського транспорту або шкільного автобусу немає. Серед інших перешкод, які заважають шкільному навчанню, були перелічені війна, перебої з електропостачанням, відсутність можливості технічного забезпечення (гаджетів) для дистанційної освіти та інші.

Для тих ромських дітей, у яких виникають проблеми із доїздом до школи, доступ до навчання значно ускладнений. Також відіграє роль ставлення батьків до таких перешкод.

Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота» (Кривий Ріг, Дніпропетровська область) зазначає:

«Батькам буває шкода своїх дітей, яким далеко їздити. Тоді дитина припиняє їздити на навчання в технікум, кидає навчання, а батьки не наполягають на тому, щоб дитина продовжувала навчання.»

Якість освіти на думку батьків

Всі батьки вказали, що їхні діти навчаються у школах разом з дітьми неромського походження.

В школі, до якої ходять ваші діти:

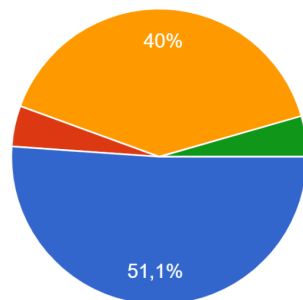
45 ответов

Трохи більше половини батьків задоволені якістю освіти, яку їхні діти отримують в школі. 18 батьків не дуже задоволені якістю освіти, але вважають, що немає інших варіантів. Дві особи вказали, що загалом задоволені якістю, але є аспекти, які можна було б покращити. Ще двоє респондентів вважають, що якість освіти погана і хотіли б перевести дитину в інший навчальний заклад. Важливо відмітити, що в даному опитуванні моніторами не було надане визначення поняття “якісна освіта”, тому кожен із батьків-респондентів відповідав на власний розсуд у відповідності із особистими переконаннями щодо критеріїв якості освіти.

Вам подобається, як навчають ваших дітей у школі?

45 ответов

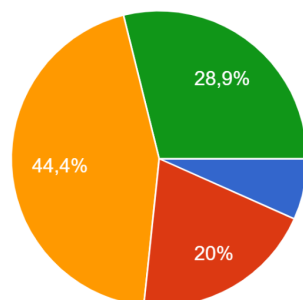
- Так, я задоволена(-ний) якістю освіти, яку моя дитина/діти отримують у школі.
- Загалом так, але могло бути краще.
- Не дуже задоволена(-ний), але інших варіантів немає.
- Не задоволена(-ний), і хочу перевести дитину в інший навчальний заклад.

Ставлення батьків до отримання вищої освіти

На питання з приводу того, чи варто витратити час на отримання вищої освіти, думки розділилися майже порівну – 24 респонденти вважають, що варто здобувати вищу освіту, а 21 респондент вважає, що краще одразу піти працювати. При цьому, у двадцяти респондентів діти тільки шкільного віку, у трьох родин дитина вже навчається в університеті, тринадцять батьків вказали, що дитина не планує вступати до університету, і лише дев'ять з сорока п'яти – що дитина планує вступати до ВНЗ.

Чи є у вас діти, які вступали або планують скоро вступати до університету?

45 ответов

- Так, є дитина/діти, які вже навчаються в університеті
- Так, є дитина/діти, які планують вступати до університету
- Ні, в мене тільки діти шкільного віку
- Ні, моя дитина/діти не планує/-ють вступати до університету

На думку Ольги Ковальчук, Члена правління ГО «Центр допомоги «Турбота» (Кривий Ріг, Дніпропетровська область):

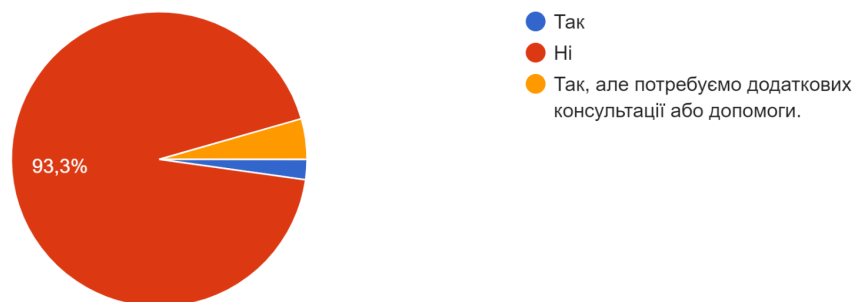
«З батьками необхідно проводити дуже багато роботи, роками потрібно проводити заходи, щоб пояснювати ромським сім'ям важливість здобуття середньої загальної, спеціальної та вищої освіти. [...] Треба почати розмовляти про те, що освіта необхідна.

Навіть якщо ми почнемо пропонувати безкоштовну вищу освіту, ромські діти та їхні батьки не будуть розуміти, навіщо їм це потрібно. Без попередньої роз'яснювальної роботи щодо важливості освіти в житті людини все буде марно. Це як замкнуте коло: якщо у батьків немає освіти, вони не можуть заохотити дітей до навчання, бо вони самі не мають освіти.»

Майже всі опитані батьки не обізнані з приводу того, де шукати інформацію про університети, умови вступу та пільги при вступі.

Чи знаєте ви або ваша дитина, де можна знайти інформацію про університети, умови вступу та пільги при вступі?

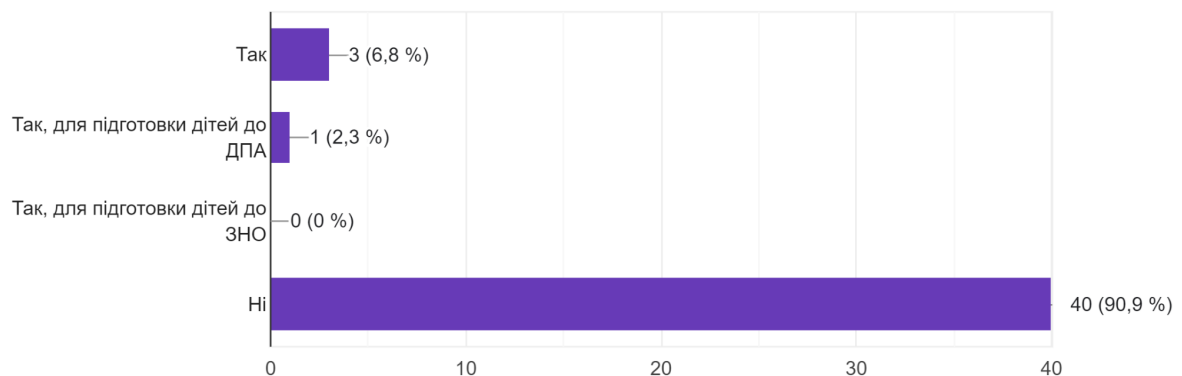
45 ответов

40 сімей ніколи не користувалися послугами репетиторів.

Чи ви коли-небудь користувалися послугами репетиторів?

44 ответа

Ромські родини не мають змоги оплатити навчання на контрактній основі в університеті для своєї дитини – таких сімей виявилось 35. Лише десять сімей з 45 вважають, що могли б оплатити навчання, якщо накопичать гроші. Жодна з сімей не може легко собі дозволити сплачувати за контрактну форму навчання.

Чи може ваша сім'я оплатити навчання дитини на контрактній основі в університеті?

45 ответов

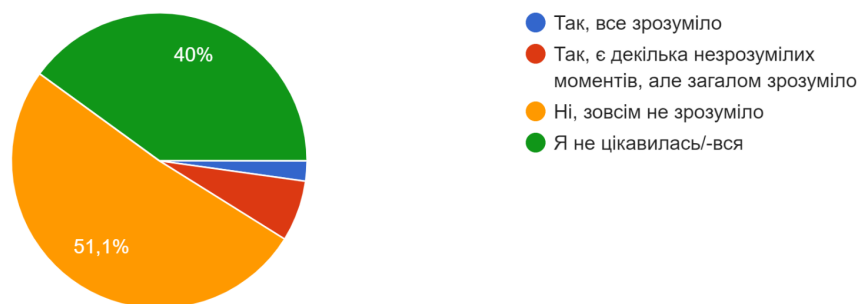
«Жоден з батьків ВПО не може дозволити собі витратити гроші на вищу освіту. Із розмов з батьками було зрозуміло, що деякі з них вважають, що освіта – не те, на що варто витратити гроші.»

– Ольга Ковальчук, Член правління ГО «Центр допомоги «Турбота», Кривий Ріг, Дніпропетровська область

Трохи більше половини батьків не розуміють процедури реєстрації для складання ЗНО. 18 респондентів не цікавилися процедурою взагалі, троє відповіли, що процедура загалом зрозуміла, попри те, що існує декілька моментів, які потребують уточнення чи роз'яснення. Лише одна особа вказала, що процедура повністю зрозуміла.

Чи зрозуміла для вас процедура реєстрації для складання ЗНО?

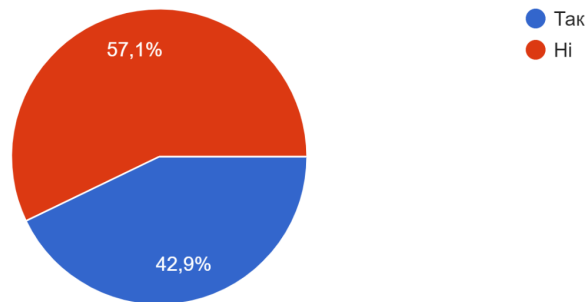
45 ответов

Більшість батьків не задоволені якістю вищої освіти, яка надається їх дітям. Серед скарг на навчання у ВНЗ були відмічені наступні: погіршення якості навчання через дистанційний формат та війну, відсутність належного викладання матеріалу, фізична втома від навчання за допомогою гаджетів (болять очі), перебої з електропостачанням, переривання процесу навчання через повітряні сирени, відволікання на побутові речі під час дистанційного навчання.

Чи задоволені ви якістю дистанційної вищої освіти?

14 ответов

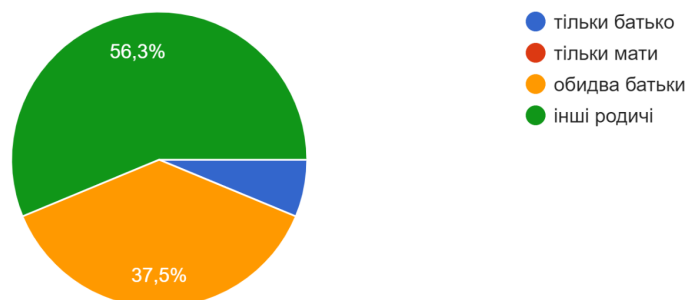

Батьки студентів ромського походження, які здобувають вищу освіту

Серед студентів, які навчаються у ВНЗ, більше третини вказали, що обидва батьки мають вищу освіту. Більше половини вказали, що в інших родичів є вища освіта. В одного студента вищу освіту має лише батько.

Чи мають батьки освіту?

16 ответов

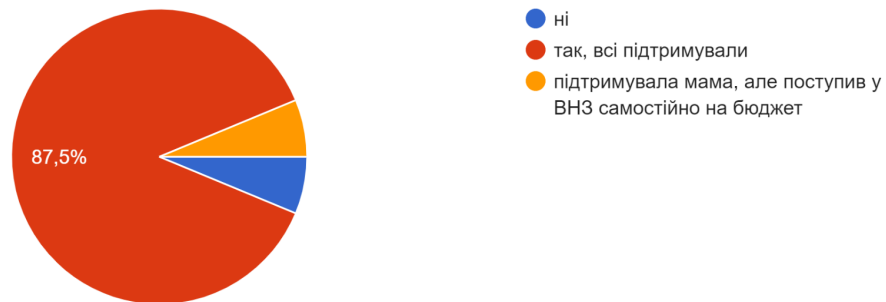
«Хтось у зв'язку з війною відмовився продовжувати навчання, хтось поставив на паузу і не знає, чи буде він продовжувати своє навчання. Ті родини, які вже переїхали, як біженці до європейських держав, говорять, що вони будуть намагатися там залишитися і взагалі не бачать свого повернення до України. Ніхто не знає, як надалі будуть розвиватися події, тому ситуація із вищим навчанням наразі знаходиться у «підвішеному» стані.»

– Олексій Падченко, Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»

Серед шістнадцяти опитаних студентів 14 вказали, що всі члени сім'ї підтримували їх під час вступу до університету.

Чи підтримувала вас ваша родина при вступі до вузу?

16 ответов

Серед переважної більшості батьків студентів ромського походження, які навчаються у ВНЗ, немає гендерних стереотипів з приводу того, кому варто надавати більше підтримки у навчанні, хлопцям чи дівчатам.

У вашій сім'ї надають більше підтримки навчанню для хлопців чи для дівчат?

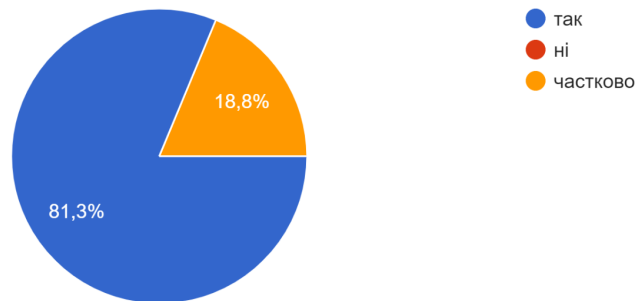
16 ответов

Більше 13 батьків студентів ромського походження бачать перспективи покращення життя своїх дітей після отримання вищої освіти. Кожен другий вважає, що така перспектива є частковою, і жоден з батьків не вважає, що перспектив не буде чи варто вважати погіршення життя після завершення навчання.

Чи бачать ваші батьки перспективу у покращенні вашого майбутнього життя, після отримання вищої освіти?

16 ответов

Безліч факторів впливають на сприйняття важливості освіти ромською молоддю. Так, згідно з “Дослідженням думок представників ромських громад і зацікавлених сторін щодо потреб ромської молоді”, проведеним на замовлення Молодіжної Агенції з Адвокації Ромської Культури «АРКА» у 2021 році, молоді роми та ромні, які здобувають освіту, переконані, що вона дає можливість в подальшому знайти роботу і реалізуватися в житті. Вони відмічають, що старше покоління подекуди не має вищої, і навіть середньої освіти, проте молодше покоління все частіше бажає продовжувати навчатися. Таке позитивне ставлення частково пояснюється тим, що опитані представники ромської молоді належали до інтегрованих в українське суспільство родин та не проживали у компактних поселеннях. До того ж дослідження думок виявило, що чим більш соціально закритою є громада, тим більш консервативною є «оцінка» успішності. Проте відмічається, що навіть у закритих ромських громадах ставлення до навчання різниться від сім’ї до сім’ї.

Висновки

Безперечно, скрутне економічне становище батьків прямо впливає на благополуччя дітей та можливість здобуття ними якісної освіти. Відсутність гаджетів для дистанційного навчання через бідність призводить до того, що діти не можуть навчатися у школі.

Відсутність освіти у батьків може негативно впливати на вірогідність отримання середньої та особливо вищої освіти дітьми.

Батьки не захищені в правовому полі від “поборів” з боку шкіл. Додаткові витрати на навчання дитини переважно вживаються з батьків незаконно, часто через брак освіченості самих батьків. Батьки мають право перевіряти, чи входить та чи інша послуга до Положення про надання додаткових освітніх послуг. Більше з тим, надання платних освітніх послуг здійснюється на основі договору між замовником та надавачем таких послуг, тобто не може відбуватися за “автоматичної” передбачуваної згоди батьків та дітей.

Соціальні служби не проводять освітніх заходів для батьків та не здійснюють заходів з роз’яснення батькам ромського походження важливості навчання для дітей. Вони також не виявляють сім’ї, які ризикують або потенційно можуть перебувати у складних життєвих обставинах і не підтримують їх, аби запобігти цьому. Роль соціальних служб скоріше стає реактивною, ніж превентивною. За такої моделі стає дуже важко

забезпечувати добробут сімей та дітей в цих сім'ях, адже набагато легше не допустити негативних наслідків, аніж боротися із ними після того, як вони настали. Функції соціального захисту та підтримки не повною мірою виконуються Держсоцслужбою.

Важливість роз'яснювальних заходів щодо позитивного впливу освіти на життя людини не варто недооцінювати. Такі заходи важливо ініціювати для тих ромських сімей, в яких батьки не мають жодної освіти, щоб спонукати їх до того, аби підтримувати дітей на часто нелегкому шляху отримання шкільної, середньої спеціальної та вищої освіти.

Інтеграція в суспільство, безумовно, позитивно впливає на формування цінності здобування освіти й спостереження за успішними прикладами в оточенні.

В ромських родин мати має найбільш повноважень в питаннях освіти, і, всупереч поширеним стереотипам, авторитетна людина в громаді не має абсолютних повноважень у питаннях, що стосуються навчання дітей. Цікаво, що діти макож мають мінімальний вплив на вирішення цього важливого для їх подальшої долі питання.

Варто відмітити, що гендерне розрізнення у питаннях підтримки дітей у навчанні відсутнє. Підтримку однаково отримують і дівчата, і хлопці.

Сприяння школою отриманню освіти ромськими дітьми

Тип школи, яку відвідують школярі та формат навчання

Переважає більшість дітей відповіли, що навчаються в школі змішаного типу, де навчаються роми і не роми.

4. Яку школу ви відвідуєте?

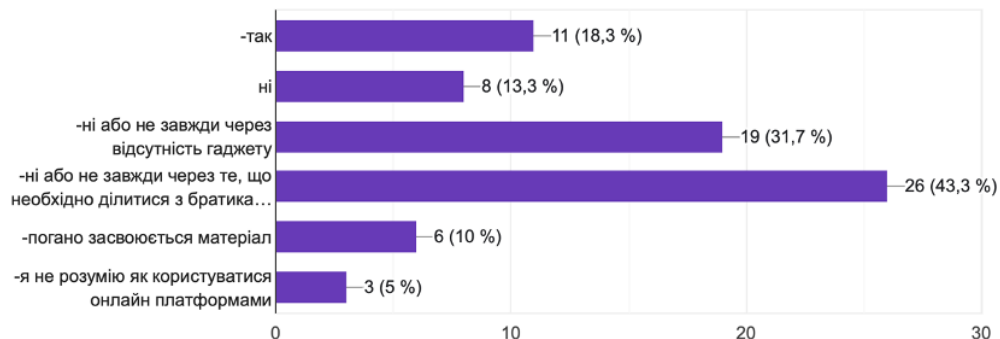
59 ответов

Це в цілому співпадає із відповіддю батьків на аналогічне запитання..

7. Чи маєте ви можливість відвідувати заняття, якщо вони проходять онлайн? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

60 ответов

Майже половина опитаних в рамках дослідження школярів відповіли, що навчаються за змішаною формою навчання, а на питання «Чи маєте ви можливість відвідувати заняття, якщо вони проходять онлайн?», надали відповідь: «Ні, або не завжди, через те, що необхідно ділитися з братиками та сестричками гаджетом, які також відвідують заняття в той самий час», а ще 19 школярів відповіли: «Ні, або не завжди, через відсутність гаджету».

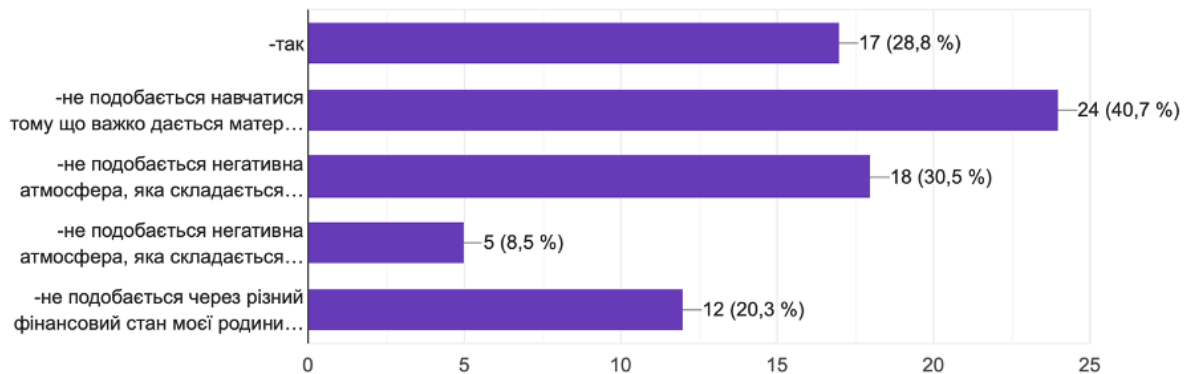
Більшість опитаних батьків відповіли, що зараз їх діти навчаються саме дистанційно. Третина батьків відповіли, що перешкод в регулярному відвідуванні школи немає, так як вона в пішій доступності.

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що не задоволені якістю дистанційної освіти. Та абсолютна більшість батьків вважає, що навчання важливе для всіх незалежно від гендерної ідентичності дитини.

Більшість дітей відповіли, що їм не подобається навчатися, тому що важко дається матеріал.

5. Чи подобається вам навчатися в школі? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

59 ответов

Більше половини всіх батьків відповіли, що задоволені тим як навчають їх дітей в школі, та 18 з 45 відповіли, що не дуже задоволені, але в них немає іншого варіанту.

Булінг та дискримінація в школі

Половина опитаних школярів пропускають заняття в школі декілька разів на місяць та 32 дитини з 59 респондентів - декілька разів на тиждень. Підставами можуть бути, як недостатнє мотивування навчатися з боку батьків, так і булінг та дискримінація у школі.

Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр», зазначає: «Ми робили моніторингові візити до Закарпатської, Львівської та Одеської областей, щоб перевірити становище дітей ромського походження у навчальному процесі. Ми дійшли висновку, що таких проблем, як дискримінація, цькування та булінг наразі немає. Ситуація покращилася за останні десять років.»

Абсолютна більшість опитаних дітей стикалися з випадками дискримінації в школі зі сторони однолітків, в той час як з боку вчителів та адміністрації школи - лише 2 особи. Разом з тим 25 осіб вказали на те, що випадків дискримінації не було.

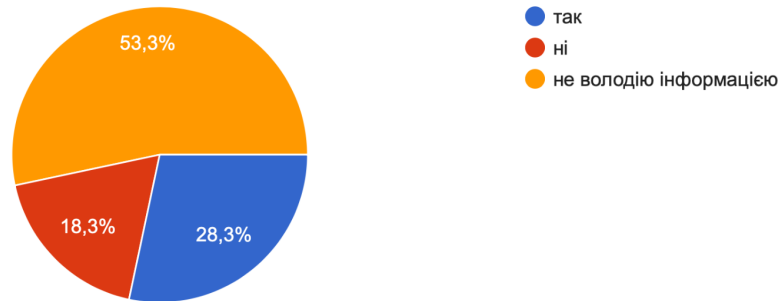
49 учнів з 59 опитаних відповіли, що знають що таке булінг та дискримінація, а більше половини відповіли, що їм проводили позакласні заняття на теми «запобігання булінгу» та «протидії дискримінації» в школі.

Половина дітей відповіли, що в школах не проводяться або вони не пам'ятають, аби школа проводила заходи з толерантності та рівності в школі.

Більше половини дітей відповіли, що не володіють інформацією про те, чи існують в закладі освіти план заходів спрямованих на запобігання та протидію булінгу. 40 дітей вказали на те, що не знають про алгоритм вирішення проблеми булінгу на рівні школи.

19. Чи існують в закладі освіти план заходів спрямованих на запобігання та протидію булінгу?

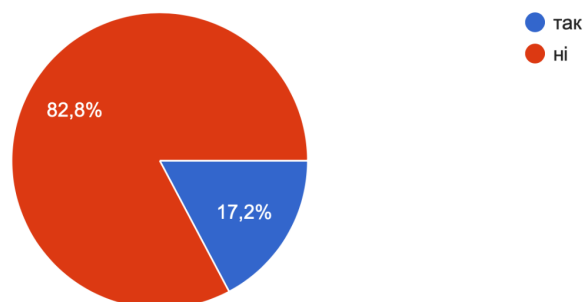
60 ответов

При цьому на питання, чи знають вони куди звернутися за допомогою, якщо вони стикнуться з випадком дискримінації чи булінгу, 48 (переважна більшість) відповіли, що звернуться до батьків. 49 дітей відповіли, що не зверталися за допомогою до адміністрації школи у випадку дискримінації та булінгу. Тому можна припустити, що діти стикалися з ситуацією дискримінації чи булінгу, але були впевнені, що звернення за допомогою не допоможе у вирішенні ситуації. 13 батьків з 45 опитаних говорять про випадки поганого ставлення через прискіпливе відношення, цькування, бійки, образи як серед дітей, так і від вчителів. Більше половини батьків відповіли, що діти ніколи не скаржилися на конфліктні ситуації в школі, та лише 14 батьків відповіли що ходили до школи щоб розібратися з ситуацією.

14. Чи зверталися ви за допомогою до адміністрації школи у випадку дискримінації чи булінгу?

58 ответов

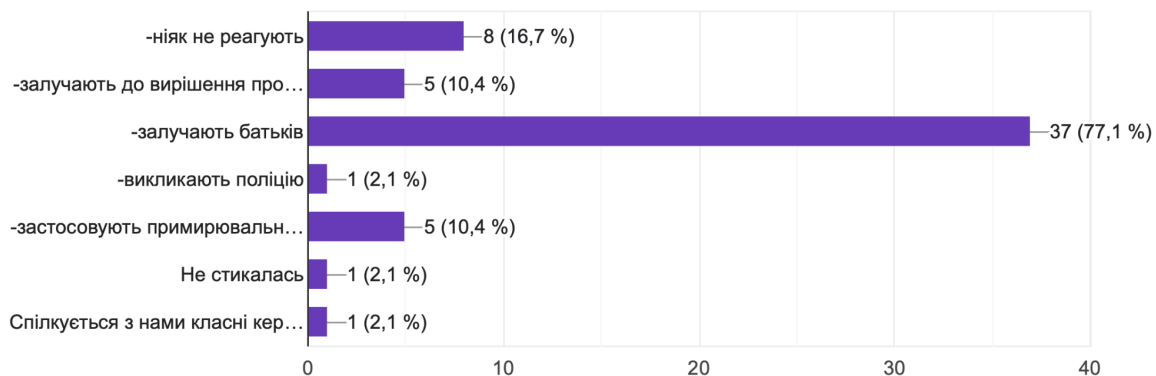

Серед опитаних батьків переважна більшість вказали, що у випадках поганого ставлення адміністрація школи/вчителі сприяли мирному вирішенню ситуації, а деякі батьки вказали, що працівники навчальних закладів були байдужими.

На питання «Чи оперативно реагують класні керівники на будь-яку подію, яка відбувається в класі, наприклад бійку або прояви булінгу?» - 37 дітей з 48, які дали відповідь, зазначили, що залучають батьків, та лише в 1 випадку викликали поліцію.

21. Чи оперативно реагують класні керівники на будь-яку подію яка складається в класі, наприклад бійку або прояви булінгу?

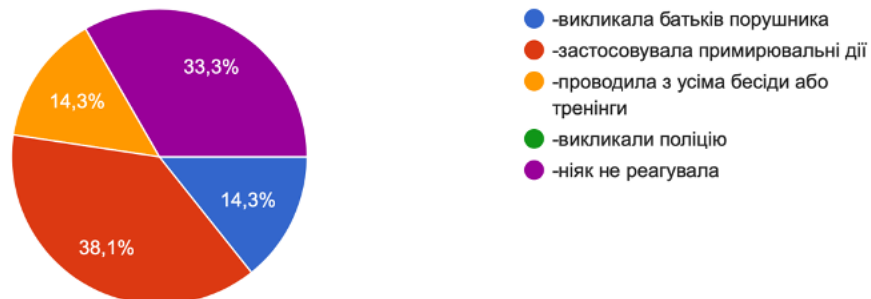
48 ответов

При цьому серед тих дітей (21 особа), які все-таки зверталися зі скаргою про вчинення щодо них образливих дій до адміністрації школи або до вчителів, чверть відповіла, що школа ніяк не реагувала на скаргу, а інша чверть відповіла, що застосовували примирювальні дії.

15. Як реагувала школа на ваше звернення?

21 ответ

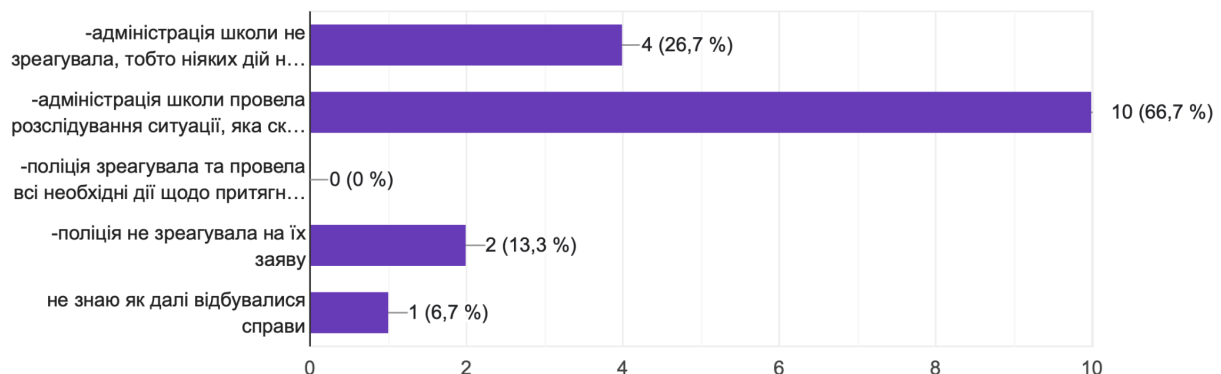

Майже всі діти відповіли, що їм відомо про інших дітей, які подавали заяви через булінг чи дискримінацію до поліції або адміністрації школи.

І якщо вони подавали таку заяву, то школа зробила розслідування ситуації, яка склалася.

26. Якщо вони подавали зазначену вище заяву, то якими були наслідки? (можна обрати кілька варіантів відповіді)

15 ответов

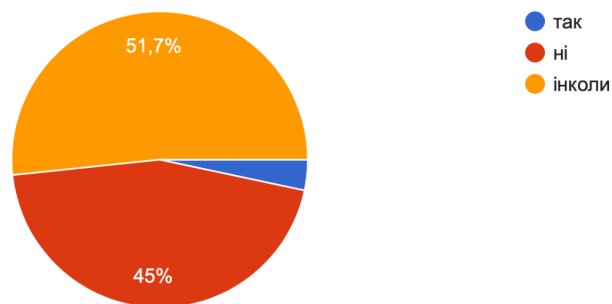

Дискримінація через етнічне походження

Абсолютна більшість дітей відповіли, що лише інколи відчувають гірше ставлення до себе зі сторони вчителів, аніж воно є до інших дітей, та лише 2 дітей відповіли «так».

16. Чи відчуваєте ви до себе гірше ставлення зі сторони вчителів, аніж воно є до інших дітей?

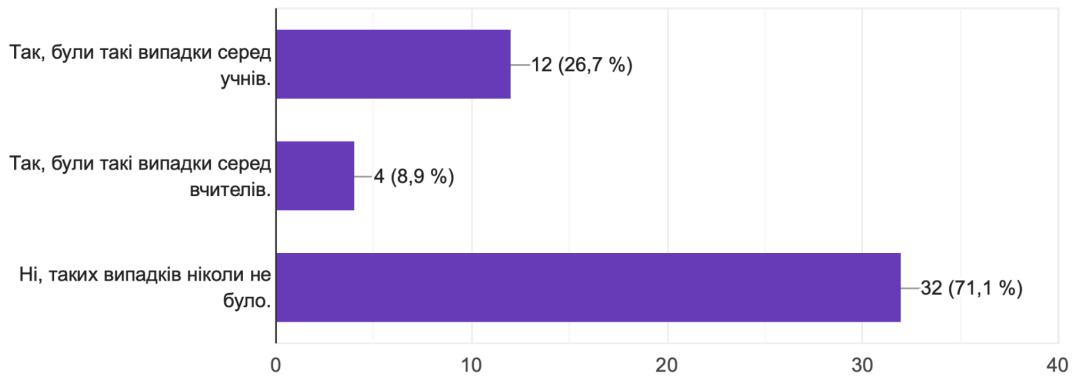
60 ответов

На питання «Чи колись до ваших дітей погано ставилися у школі через те, що вони ромського походження?» батьки в абсолютній більшості (32 осіб) відповіли, що таких випадків не було. На питання «Чи є у вчителів упереджене ставлення до дитини через ромське походження?» 38 батьків відповіли негативно, зауважуючи, що ставлення таке саме як і до інших дітей. Лише 2 батьків вказали, що ставлення проявляється в конкретних діях, а саме – вчителька «словесно ображала», та «дітей просто перестали помічати та реагувати на них».

39. Чи колись до ваших дітей погано ставилися у школі через те, що вони ромського походження?

45 ответов

В той же час, абсолютна більшість батьків відповіли, що їх діти не залучаються до позашкільної активності в такій же мірі, як і інші діти (неромського походження).

44. Чи залучаються ваші діти до позашкільної активності в такій же мірі, як і інші діти (неромського походження)?

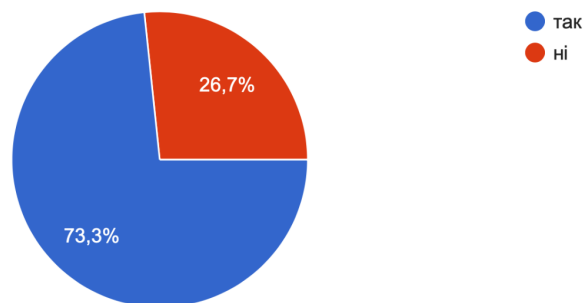
45 ответов

На питання «Чи розумієте ви, що прояви булінгу чи дискримінації - це не нормальна поведінка, і в суспільстві такого не може бути?» 16 дітей відповіли негативно.

18. Чи розумієте ви, що прояви булінгу чи дискримінації це не нормальна поведінка і в суспільстві такого не може бути?

60 ответов

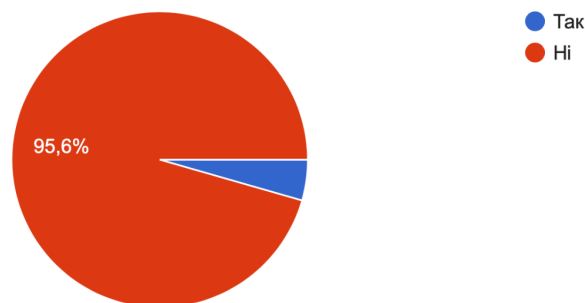

І ми можемо припустити, що саме через те, що діти вважають такі дії до себе вже нормальною поведінкою, вони не звертаються за допомогою або навіть не припускають, що з ними обходяться неправильно.

При цьому майже всі батьки (43 особи) відповіли, що вважають що до дітей ромського походження не повинно бути особливе ставлення в школі.

45. Чи вважаєте ви, що до дітей ромського походження повинно бути особливе ставлення у школі?

45 ответов

2 особи, які вважають, що дітям ромського походження необхідне особливе ставлення і воно має проявлятися «в позитивній увазі до дітей, аби вони себе краще відчували» та «аби більше говорили про рівність, проводили уроки по зближенню дітей».

В той же час, більше половини дітей відповіли, що не мають бажання, аби їх виділяли навіть в «позитивному» сенсі, тобто щоб вчителі не давали їм поблажок – можливість пропускати школу або не виконувати домашнє завдання. 21 особа відповіла, що в неї інколи виникало таке бажання.

Висновки

Дистанційна освіта не є сприятливою формою навчання для ромських дітей, часто на думку батьків вона залишається низької якості. Хоча більшість батьків задоволені навчанням своїх дітей, самі діти вважають навчання важким і не цікавим. Як наслідок - числені пропуски навчання.

Діти навчаються в загальних класах і не є сегрегованими. Однак булінг є типовим явищем для шкіл, зокрема булінг по відношенню до ромських дітей. Просвіти щодо запобігання булінгу та толерантної поведінки на рівні школи недостатньо, дієві механізми реагування відсутні, а інструменти включення дітей з ромських сімей не застосовуються.

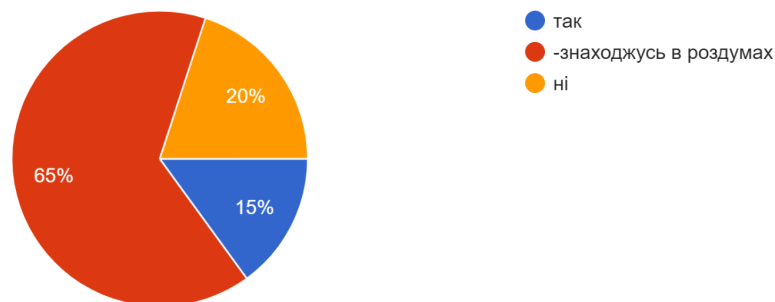
Особисті бар'єри

Попередньо нашою робочою групою було визначено проблематику особистих бар'єрів ромської молоді, аналізуючи відповіді опитаних, маємо наголосили на тому, що певний відсоток ромської молоді має особисті бар'єри, які негативно впливають на освітній рівень молоді та їх мотивацію у здобутті освіти. В нашому опитуванні для школярів було питання про те, чи розуміють школярі, що прояви булінгу чи дискримінації - це ненормальна поведінка, і в суспільстві такого не може бути. Маємо результат, що певна частина опитаних, тобто 16 осіб, не розуміють, що прояви булінгу чи дискримінації - це ненормальна поведінка і в суспільстві такого не може бути.

Важливими є також відповіді школярів на питання вступу до ВНЗ, 12 з 60 опитаних відповіли, що не планують вступати до ВНЗ, 39 школярів знаходяться в роздумах, стосовно вступу до ВНЗ і лише 9 осіб відповіли, що планують вступати до ВНЗ.

29. Чи плануєте ви вступати до ВНЗу?

60 ответов

Такі відповіді школярів можуть свідчити про наявність у них особистих бар'єрів, які спричиненні навязаними суспільством стереотипами. Як наслідок: відсутність мотивації, віри у свої сили; сприйняття "нормального" майбутнього та життя загалом тільки в тому розрізі, яке вони бачать у своєму оточенні; відсутність знайомства з ровесниками ромами, які гарно навчаються, мають мотивацію для вступу до ВНЗ, бачать свій професійний розвиток та усвідомлюють свою подальшу реалізацію за допомогою здобуття вищої освіти.

Висновки

Прояви булінгу і дискримінації, спрямовані на ромську молодь, стали причиною для створення особистих бар'єрів. Певна частина ромських школярів вже не уявляють своє звичайне життя без проявів у їх сторону булінгу чи дискримінації.

Школярі з ромських родин мають замало мотивації продовжувати навчання, вступати до ВНЗ та планувати своє професійне життя.

Можливість отримати вищу освіту

Сама освіта є найважливішим конструктом цивілізації, визначальним чинником соціально-економічного поступу суспільства. Кожна країна відповідно до свого історичного розвитку, національних традицій, умов, перспектив формує свою систему освіти. В умовах сьогодення як ніколи потрібно забезпечити високий рівень підготовки здобувачів вищої освіти.³⁷

До війни результати України щодо навчальних досягнень були досить високими, особливо з огляду на рівень доходу країни; проте вона ще не досягла рівня досягнень, який спостерігається в Європейському Союзі (ЄС). Відповідно до даних Гармонізованих результатів навчання (HLO), зібраних Світовим банком,³⁸ 119 у 2018 році – до пандемії COVID-19 та вторгнення – Україна мала досягнення, які були трохи нижчими, ніж середній показник в Європі, але на рівні з регіональними сусідніми країнами.

Найбільш суттєві втрати у сфері освіти пов'язані з результатами навчання. Останні дослідження показують, що, попри свою необхідність, онлайн навчання є менш ефективним, ніж очні заняття через нижчий рівень участі та нижчу якість викладання.³⁹

За результатами дослідження, проведеного Premise 126 у травні та червні 2022 року, 43% опитаних батьків, опікунів і вчителів повідомляють, що українські учні регулярно відвідують онлайн-заняття (чотири – п'ять разів на тиждень), але інші 34 відсотки респондентів опитування повідомляють, що студенти взагалі не підключаються до них. До того ж, тоді як заклади загальної середньої освіти та третинні заклади освіти мають доступ до різноманітних онлайн-ресурсів для викладання, існує набагато менше онлайн-матеріалів для студентів закладів професійної (професійно-технічної) освіти і для дошкільнят, у випадку яких якість освіти залежить від живої взаємодії та практики. Ці результати вказують на те, що "українські учні всіх рівнів втрачають велику кількість викладацького часу, що ймовірно призведе до серйозних освітніх втрат". До того ж, з огляду на брак електронних пристроїв та належної підтримки батьків, очікується, що онлайн-навчання матиме більш негативні наслідки для вразливих учнів.⁴⁰

Вступ до вузів

За результатами опитування студентів та студенток ромського походження виявилось, що 15 з 16 опитаних студентів мають вік від 16 до 25 років, а лише один студент вказав, що йому більше 30 років. Серед усіх опитаних студентів 13 з 16 осіб є чоловіками, і лише 3 студенти - жінки.

³⁷ Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ІДАБА», 2022. 152 с.

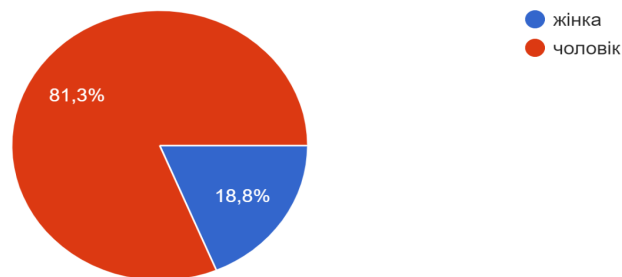
³⁸ N. Angrist, S. Djankov, P. Koujianou Goldberg, and H. Patrinos, "Measuring Human Capital Using Global Learning Data," (Н. Ангріст, С. Дянков, П. Куджіану Голдберг та Г. Патрінос, «Вимірювання людського капіталу із використанням глобальних навчальних даних»), Nature 592 (2021): 403–08.

³⁹ Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією.

⁴⁰ Premise, "Ukraine & Romania: Children Psychosocial Health and Education," («Україна та Румунія: Психосоціальне здоров'я дітей та освіта»), ситуаційний звіт, 14 червня, 2022 р.

Яка ваша стать?

16 ответов

Цікавим є питання визначення ромською сім'єю пріоритетності навчання хлопців та дівчат. Стереотипним є мислення, що ромські батьки надають перевагу та більшу підтримку навчанню у ВНЗ хлопцям, аніж дівчатам. Існує усталений стереотип про те, що чоловік є годувальником сім'ї і йому важливіше отримати освіту, ніж жінці, бо жінка буде домогосподаркою в родині і для цього їй не потрібна вища освіта. Але дані опитування спростували цей стереотип. Виходячи з результатів, які можна бачити на діаграмі нижче, 11 з 16 студентів відповіли, що сім'я підтримує однаково як дівчат, так і хлопців, стереотипів немає. А 4 студенти відповіли, що підтримка сім'ї більша для хлопців, а для дівчат не така важлива. Один студент відповів, що більшу підтримку отримують саме жінки, аніж чоловіки в його родині.

У вашій сім'ї надають більше підтримки навчанню для хлопців чи для дівчат?

16 ответов

Відповіді опитаних студентів щодо питання достатнього рівня підготовки до ЗНО, після закінчення школи для вступу до ВНЗ, різняться. Так можна побачити з таблиці нижче, що 9 осіб з 16 відповіли, що вони мали достатній рівень підготовки та особисто готувались до складання ЗНО. 5 студентів надали відповідь, що також мали достатній рівень підготовки, бо займались ще з репетиторами. Лише одна опитана особа відповіла, що не мала достатнього рівня підготовки, бо не хотіла готуватися. І також один студент не мав достатньої підготовки, бо планував вступ на контрактну форму навчання, тому і не вважав, що має докладати додаткові сили для відмінного складання ЗНО.

Чи була у вас достатня підготовка до ЗНО, після школи для вступу до ВНЗ?

16 ответов

Більшість студентів обрали варіант відповіді про те, що школа дає достатню підготовку для успішного складання ЗНО (13 з 16 опитаних). І тільки 3 особи обрали варіант відповіді, що складання ЗНО навіть на мінімальний прохідний бал неможливе без залучення занять з репетиторами.

Чи школа давала достатню підготовку для успішного складання ЗНО?

16 ответов

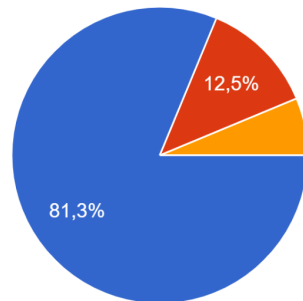

Обізнаність та підготовленість

Значущим є питання зрозумілості правил прийому до ВНЗ та всієї процедури вступу до ВНЗ. З усіх опитаних 1 студент з причини не зрозумілості зазначеної вище процедури вступив не в той ВНЗ, в який хотів вступити. Для двох студентів процедура вступу до ВНЗ була дуже незрозуміла та тяжка, і щоб якось розібратись вони консультувались з друзями, вчителями, та представниками приймальної комісії. А для всіх інших 13 опитаних осіб процедура вступу до ВНЗ була зрозумілою.

Під час вступу у ВНЗ вам були зрозумілі правила прийому до ВНЗ та вся процедура вступу до ВНЗ?

16 ответов

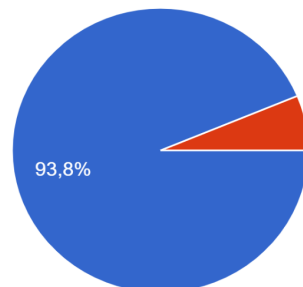

- так, все було зрозуміло
- ні, було дуже важко розібратись, питв/питала у друзів, вчителів, приймальної комісії, щоб хоч якось розібратись
- ні, через це вступив/вступила не в той ВНЗ, який хотів/хотіла

Позитивний результат мають відповіді на питання: “За яким принципом ромські абітурієнти обирали майбутню професію?”. Так, 15 з 16 студентів відповіли, що обрали майбутню професію самостійно, а родина їх підтримала у цьому виборі. Одна опитана особа дала відповідь, що родина не підтримала її вибір, але вона навчається на ту професію, яку сама обрала. Про цей результат опитаних студентів свідчить таблиця нижче.

Як ви обирали професію на яку зараз навчаєтесь?

16 ответов

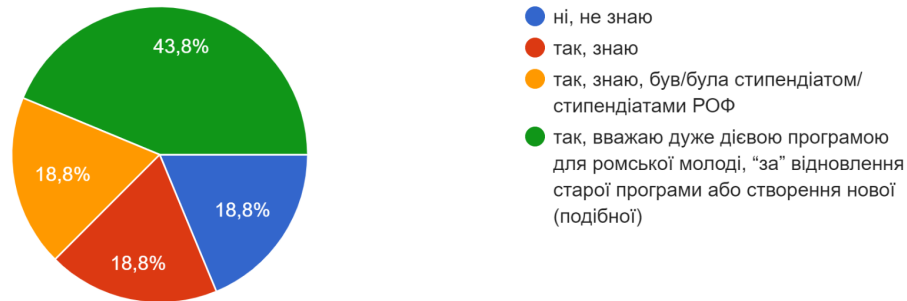

- обрав/обрала сам/сама, родина підтримала
- обрав/обрала сам/сама, родина не підтримала, але я навчаюся за обра...
- обрав/обрала сам/сама, родина не підтримала, тому я не навчаюся
- батьки настояли на виборі моєї професії і я вступив/вступила за їх р...
- дідусь/бабуся настояли на виборі м...
- погодився/погодились з вибором мо...

Одним з питань, було таке: “Чи знаєте ви про діяльність Ромського Освітнього Фонду в Україні, чи були ви стипендіатом/стипендіатами РОФ?”. Лише 3 студенти з 16 не знали про діяльність РОФ в Україні. 3 студенти відповіли, що знають про діяльність РОФ. Також 3 вказали, що були студентами програми РОФ. І дуже важливою, на нашу думку, є відповіді 7 осіб, які знають про діяльність РОФ та вважають діяльність РОФ дуже дієвою для ромської молоді в Україні, висловлюють свою позицію “за” відновлення старої програми або створення нової (подібної). Така позиція ромської молоді є ознакою цивілізованого, обізнаного, сучасного розвиненого суспільства, що прагне до самовдосконалення.

Чи знаєте ви про діяльність Ромського Освітнього Фонду в Україні, чи були ви стипендіатом/стипендіатами РОФ?

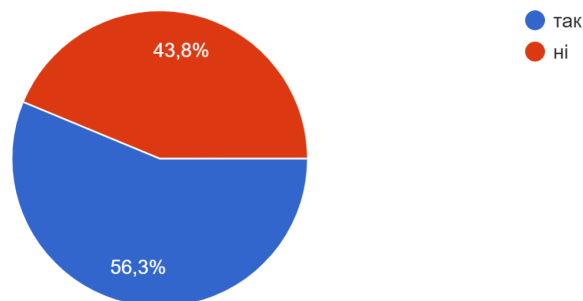
16 ответов

На питання, чи спілкувались, на той час, будучи абітурієнтами, з випускниками ромами та ромками, чи були вони для них прикладом успішної реалізації, 9 опитаних відповіли "так". І 7 осіб відповіли "ні".

Під час вступу до ВНЗ ви спілкувались з випускниками ромами та ромками, чи були вони для вас прикладом успішної реалізації?

16 ответов

Розглянемо думки опитаних експертів щодо програми Ромського Освітнього Фонду на території України. Мирослав Горват, депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода, випускник освітньої програми Ромського освітнього фонду, зазначив наступне:

«Ця програма була однією з найкращих програм, які діяли на території України. По цій програмі я навчався, і по сьогоднішній день я продовжую навчатися в аспірантурі завдяки цій програмі. Моя дитина закінчила університет за цією програмою. Завдяки цій програмі я працюю в державних закладах, а моя донька – вже рік працює соціальним працівником. Це була дуже корисна програма.»

Також, на думку експерта - Олексія Падченко (Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»), діяльність програми РОФ на території України була дуже важлива для розвитку ромської молоді:

«Мої знайомі навчалися у ВНЗ і отримували стипендії від Ромського Освітнього Фонду. Родини цих студентів дуже вдячні за таку можливість. Я знаю, що ця програма наразі на паузі. Але якщо вона знову почне працювати, це буде величезним плюсом для ромської громади в Україні. Ця програма також додатково мотивувала ромських студентів до кращого навчання в університетах, тому що вищі бали надавали їм можливість претендувати на стипендію від Ромського Освітнього Фонду.»

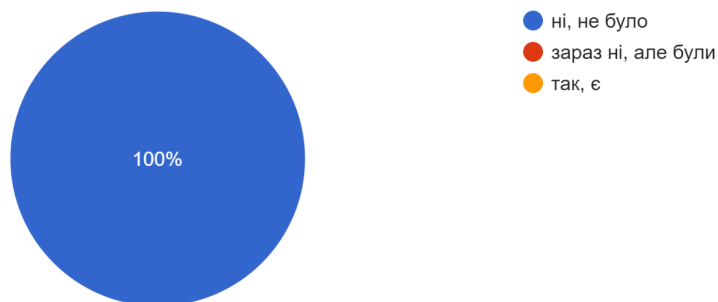
Володимир Кондур, Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр» поділився своєю екпертною думкою стосовно оцінки діяльності програми РОФ в Україні:

«Близько 800 ромських дітей отримали вищу освіту за Ромською Програмою протягом десятиліття існування даної програми. Цей показник можна порівняти із 2000-ми роками, коли всього близько 10 ромів отримали вищу юридичну освіту. Станом на 2018 рік було близько 100 випускників юридичних факультетів.»

Важливо зазначити, що опитування містило питання наявності пільг у ромської молоді, при вступі у ВНЗ, всі опитані вказали, що жодних пільг вони не мали при вступі до ВНЗ.

Чи є якісь пільги для вас, як ромської молоді, при вступі у ВНЗ (оплата контракту)?

16 ответов

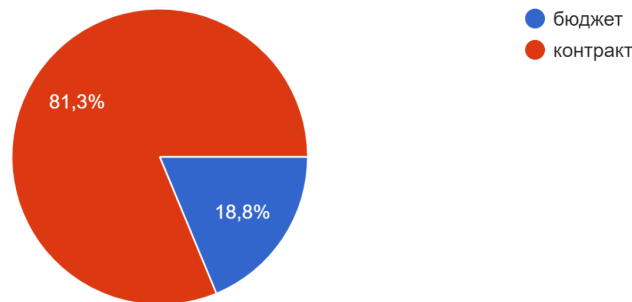

Економічна складова

Також, опитування показало, що 13 з 16 студентів навчаються на контрактній формі навчання, і тільки 3 з 16 навчаються на бюджеті.

Ви навчаєтесь на державній формі (бюджет) чи контрактній (контракт)?

16 ответов

Не менш важливим є питання джерел фінансування контрактної форми навчання 13 студентів. Так, 5 з 16 опитаних осіб вказали, що контракт оплачував Ромський Освітній Фонд, але зараз вони оплачують своє навчання самостійно. Ще 5 зазначили, що контракт сплачують батьки. Троє студентів вказали, що до їх повноліття контракт оплачували батьки, а після досягнення ними повноліття вони оплачували своє навчання самостійно. Інші 3 особи навчаються на бюджетній формі навчання і не сплачують кошти.

Якщо навчаєтесь на контракті, яким є джерело фінансування вашого навчання?

16 ответов

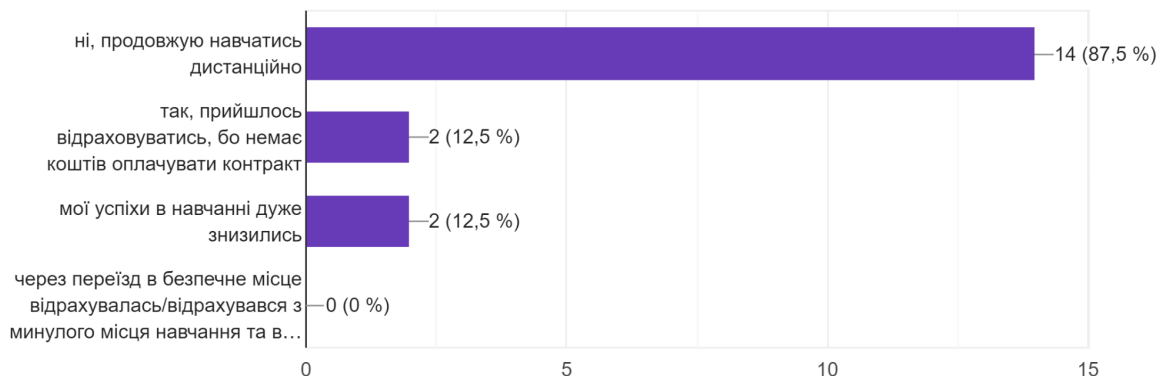

Слід зазначити, що початок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації дуже негативно позначився на майновому стані ромів, внаслідок чого утворилась низка фінансових проблем, враховуючи оплату за навчання у ВНЗ.

Можемо побачити з нижченаведеної таблиці, що 2 студентам довелося вимушено відрахуватись з ВНЗ через нестачу коштів на оплату контракту.

Чи вплинув початок повномасштабних воєнних дій на ваше навчання?

16 ответов

Також, варто звернути увагу на те, чи працевлаштовані студенти, чи мають вони дохід для забезпечення своїх потреб і як це впливає на їх навчання. Згідно з даних, які наведені в діаграмі нижче, 6 осіб працевлаштовані за спеціальністю, на яку навчаються. Лише 2 студентів працюють не за фахом. 7 опитаних не працюють і 1 особа працювала до початку повномасштабної війни в Україні, а зараз з цієї причини не працює.

Чи працюєте ви зараз?

16 ответов

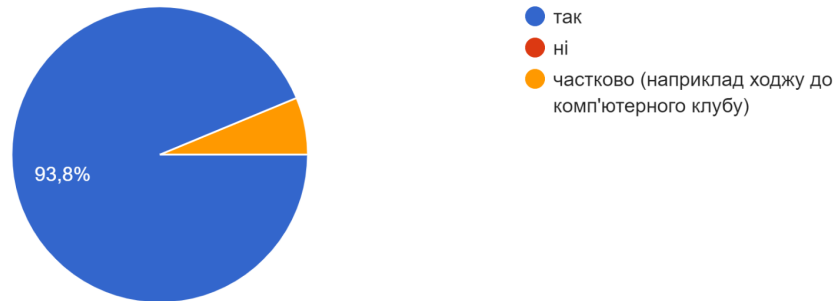
Перехід до ери цифрових можливостей спричинив потребу діджиталізації управлінських процесів, запровадження цифрових продуктів з метою задоволення потреб ринку. У нашому випадку – на ринку освітніх послуг.⁴¹

Так, майже всі опитані, тобто 15 з 16 ромських студентів, мають достатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для комфортного навчання. Але наявна одна відповідь студента про недостатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для його комфортного навчання.

⁴¹ Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією.

Чи маєте ви достатнє забезпечення електронними носіями та інтернетом для комфортного навчання?

16 ответов

За результатами опитування, на даний час 1 студент проживає у гуртожитку та має задовільні умови, 1 опитуваний на початку навчання проживав у гуртожитку, а потім змінив місце проживання, 14 осіб не проживали в гуртожитку.

Чи проживаєте ви у гуртожитку, чи задовільні умови?

16 ответов

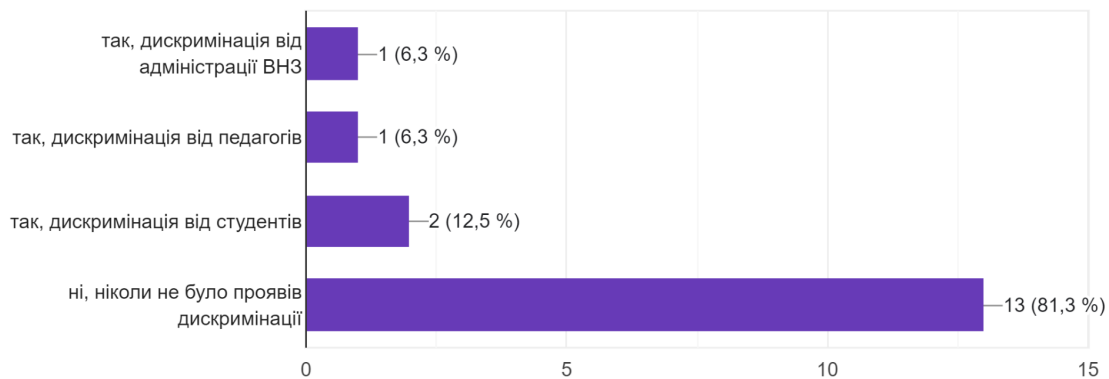

Дискримінація

Вагомим є питання в опитувальнику для ромської молоді у частині дискримінації студентів за національною приналежністю. На питання: "Під час навчання у ВНЗ ви стикалися з проявами дискримінації через те, що ви ром/ромка?", 2 опитаних студенти відповіли, що стикались з дискримінацією за національною приналежністю від студентів ВНЗ, 1 особа відповіла, що дискримінація була з боку педагога і ще 1 студент надав відповідь, що дискримінація була з боку адміністрації ВНЗ. Всі інші опитані студенти (13 осіб) зазначили, що прояви дискримінації до них ніколи не застосовувались.

Під час навчання у ВНЗ ви стикалися з проявами дискримінації через те, що ви ром/ромка?

16 ответов

Мирослав Горват - депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода , зазначив:

«У нас, на Закарпатті дискримінація [стосовно ромів] найжорсткіша, що є, в усій Європі. Це катастрофа.»

Є певна проблема в питанні звернення за вирішенням проявів дискримінації, оскільки в одному з питань опитувальника йдеться про те, чи звертались студенти кудись за вирішенням даної проблеми. Всі студенти, які зазнали прояви дискримінації, відповіли, що нікуди не звертались за вирішенням та врегулюванням даної ситуації.

Якщо були прояви дискримінації, ви звертались кудись за вирішенням ситуації?

16 ответов

Зважаючи на військовий стан в Україні, активні бойові дії з боку країни-агресора, зміни територіального місцезнаходження студентів з цих причин, пристосування до нових умов життя, стресс та багато інших причин, ромські студенти продовжують навчатись дистанційно (14 опитаних з 16, згідно наведеної таблиці вище). А у питанні про плани на майбутнє 13 студентів відповіли, що планують працювати за професією та працювати над тим, щоб якомога більше ромської молоді навчались та здобували вищу освіту. Це дуже вагомий показник обізнаності та мотивації ромських студентів, незважаючи на значні перешкоди.

«Українська освіта поранена, але жива і бореться», – сказав Сергій Шкарлет під час виступу на Світовому освітньому форумі в Лондоні. Україні на ньому приділили особливу увагу.

Які ваші плани на майбутнє?

16 ответов

Висновки

Більша частина ромських сімей опитаних студентів (в 11 з 16 випадків) не мають дискримінаційного чи стереотипного мислення за ознакою статі щодо вступу та навчання у ВНЗ своїх дітей.

Важливо, що при наявності продовжувати навчання часто вистачає рівня знань, отриманих у школі для успішної здачі ЗНО та вступу у ВНЗ. Однак зустрічаються певні труднощі із розумінням процедури вступу та подачі документів. Варто зазначити, що контрактна форма навчання більш доступна і не вимагає високих балів по ЗНО, однак не всі батьки можуть оплачувати навчання своїх дітей в ВНЗ, тому ромській молоді необхідна додаткова підтримка в цьому. Економічна ситуація ромських родин ще більше погіршалася через війну.

Велике значення мав Ромський освітній фонд, що надавав стипендії на навчання ромській молоді, а також можливість спілкування з його стипендіатами, як мотивація для продовження навчання.

В ВНЗ, як і на рівні школи, присутня дискримінація. Тут теж бракує просвітницьких заходів та створення дієвих механізмів реагування.

Ромські студенти мають високий рівень мотивації, розвитку та розуміння потреб і прогалин у ромській громаді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

До місцевих органів ситеми освіти:

- Розробити довгострокові проекти співпраці з місцевим ромським громадянським суспільством з метою включення питань покращення стану освіти в умовах війни на місцях до обласних та місцевих програм розвитку, а також регіональних Планів з реалізації Ромської Стратегії 2030;
- Стимулювати ромську молодь до отримання загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти шляхом профіорієнтаційних заходів, інклюзивних позакласних активностей, організації “ярмарок вакансій”, на які будуть запрошені видатні професіонали ромської національності;
- Забезпечити проведення загальноосвітніми навчальними закладами, представниками органів управління освітою місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування роз’яснювальної роботи щодо важливості здобуття середньої загальної освіти серед дітей та їх батьків;
- Зібрати інформацію щодо відвідування шкіл дітьми ромської національності та причин пропуску занять. Після цього вжити необхідних заходів для забезпечення систематичного відвідування школи такими дітьми (наприклад, провести роз’яснювальні роботи із батьками таких учнів, забезпечити доїзд учнів до школи з віддалених місць проживання тощо). Налагодити контроль за відвідуванням учнями з ромських громад загальноосвітніх навчальних закладів та вжити заходів до вчителів, батьків або осіб, що їх замінюють, з метою забезпечення систематичного відвідування дітьми занять;
- Проводити профорієнтаційну роботу зі стимулювання ромів до здобуття професійно-технічної та вищої освіти;
- Фіксувати, розслідувати та засуджувати кожен випадок повідомлення про випадки булінгу та дискримінації. Впроваджувати просвіту з толерантних відносин, протидії булінгу та дискримінації, а також розробити зрозумілі та дієві механізми реагування на дискримінацію та булінг на рівні школи. За потреби звертатися до компетентних державних (правоохоронних) органів.
- Провести оцінку кваліфікації працівників шкіл, щодо толерантності, мультикультурності, та бротьбою з мовою ворожнечі, а також відповідні просвітницькі заходи щодо запровадження недискримінаційного підходу в освіті на рівні шкіл.

До національних органів влади:

- Розробити довгострокову національну програму чи стратегію розвитку освіти ромської молоді, з врахуванням їх освітніх потреб для покращення стану освіти молоді;
- Розробити програми та плани заходів щодо сприяння ромській молоді у вступі та здобутті професійно-технічної та вищої освіти;
- Побудувати співпрацю та напрацювати спільні програми між закладами освіти та соціальними працівниками із залученням місцевих ромських громад, спрямовані на допомогу ромським родинам із дітьми для організації занять дистанційно, допомозі в адаптації до навчального процесу переміщеним ВПО, виконувати домашні завдання та вирівнювати дітей із врахуванням їх освітніх потреб;
- У місцях компактного проживання ромів в школах із великим відсотком учнів ромської національності впровадити позицію ромського помічника вчителя, до обов’язків якого будуть входити допомога із комунікацією з вчителем, виконанням домашнього завдання та задоволення навчальних потреб всіх дітей без виключення. Застосовувати можливості, які надає законодавство про інклюзію в освіті;

- Розробити та вести, як обов'язкові заняття з підвищення кваліфікації для співробітників навчальних закладів, курси з толерантності, мультикультурності та боротьби з мовою ворожнечі.
- Розробити програму повернення до навчальних процесів молоді та дітей, які залишили освіту або перебувають на межі цього.

До міжнародних організацій:

- Розробити довгострокову програму фінансового забезпечення/допомоги у вигляді стипендії, яка надаватиметься ромській молоді при отриманні професійно-технічної та вищої освіти;
- Сприяти та підтримувати програми міжкультурного діалогу та толерантності в освіті, а також участі ромів молодіжних обмінах та міжнародних навчальних і тренінгових програмах.

Для правозахисників та місцевих активістів:

- Проводити дослідження бар'єрів та перешкод в отриманні професійно-технічної та вищої освіти серед ромської молоді на час війни та дистанційної освіти для розробки довгострокових рішень проблем на місцевому рівні;
- Активно розвивати мережі ромських медіаторів, регулярно підвищувати їх кваліфікацію;
- Розробляти локальні алгоритми дій, пам'ятки для батьків і дітей, як діяти у випадках проявів дискримінації, включно із алгоритмами протидії булінгу;
- Проводити правопросвітню роботу в громадах, мотивувати батьків не замовчувати випадки дискримінації та булінгу щодо дітей у сфері освіти та повідомляти про них;
- Проводити правопросвітню роботу в громадах про важливість отримання професійно-технічної та вищої освіти.

ДОДАТКИ

Вплив Ромського освітнього фонду на розвиток ромської громади в Україні: думки активістів та випускників

Віра Дрангой

Юрист, Президент ГО «Правозахисний ромський центр»

«РОФ став для мене виходом у світ в якому я мала можливість отримати вищу освіту , яка допомагає змінити не тільки своє життя на краще, а ще й принести користь для розвитку своєї громади.»

Віола Попенко

Асистентка проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: фаза II», в минулому - Координатор програми «Право та гуманітарні дисципліни» Ромського освітнього фонду

«На мою думку, це була найкраща і найуспішніша програма, яка існувала на території України. Вона приносила результати, і був попит на цю стипендійну програму. Було багато випускників, які навчалися в найкращих університетах країни.»

«Рівень задоволення програмою серед випускників був дуже високим, після навчання багато кому вдавалося працевлаштуватися та успішно будувати кар'єру. Також важливим аспектом є побудова ідентичності, багато студентів знаходили нових друзів.»
«Як модель функціонування, стипендійна програма була ідеальною. Вона також була прозорою, адже людям стипендійна підтримка надавалася напряму. Звісно, можна зробити деякі зауваження щодо системи подання заявки, дедлайну, підтвердження ромської ідентичності, підтримка стипендіатів листами від НУО та інші питання.»

«Не було достатньої кількості грантів та запланованої кількості стипендій на рік. Конкурс доходив до п'яти людей на одне місце. Звісно, стипендійна програма формувалася виходячи із загального бюджету на три країни: Україну, Молдову та Росію. Коли я працювала, було близько 200 студентів, які були стипендіатами. Звісно, це дуже мало порівняно з загальною кількістю ромів в Україні.»

«Мало хто знав про стипендію. Перші роки функціонування був маленький конкурс. І навіть не могли знайти достатню кількість стипендіатів. Опис програми буває недостатньо чітким. На веб сайті інформація була здебільшого англійською мовою. Програма обростала чутками, і багато хто навіть не хотів на неї подаватися.»

«Це спільнота – ти входиш в контакт з молодими ромами, можеш спілкуватися, заводити друзів.»

«Я вважаю, що координаторами такої освітньої програми повинні бути ініціативні люди: щоб пояснювали кандидатам, як подавати заявки та інформували про можливості стипендійної програми.»

«Я вважаю, що основним і найважливішим критерієм для отримання стипендії повинен бути середній бал академічної успішності.»

Мирослав Горват

Депутат Ужгородської міської ради, голова Об'єднання ромів Ужгорода

«Ця програма була однією з найкращих програм, які діяли на території України. По цій програмі я навчався, і по сьогоднішній день я продовжую навчатися в аспірантурі завдяки цій програмі. Моя дитина закінчила університет за цією програмою. Завдяки цій програмі я працюю в державних закладах, а моя донька – вже рік працює соціальним працівником. Це була дуже корисна програма.»

Олексій Падченко

Голова правління Запорізького ромського центру «Лачо Дром»

«Мої знайомі навчалися у ВНЗ і отримували стипендії від Ромського Освітнього Фонду. Родини цих студентів дуже вдячні за таку можливість. Я знаю, що ця програма наразі на паузі. Але якщо вона знову почне працювати, це буде величезним плюсом для ромської громади в Україні. Ця програма також додатково мотивувала ромських студентів до кращого навчання в університетах, тому що вищі бали надавали їм можливість претендувати на стипендію від Ромського Освітнього Фонду.»

Володимир Кондур

Член президії ГО «Правозахисний Ромський Центр»

«Близько 800 ромських дітей отримали вищу освіту за Ромською Програмою протягом десятиліття існування даної програми. Цей показник можна порівняти із 2000-ми роками, коли всього близько 10 ромів отримали вищу юридичну освіту. Станом на 2018 рік було близько 100 випускників юридичних факультетів.»

«Існує проблема того, що навіть після здобуття вищої освіти роми-випускники не використовують свою освіту за призначенням. Однією з причин є те, що умови для отримання професії були створені, проте умов для практичного її застосування не було створено. У держави також немає попиту на таких спеціалістів. Більшість дітей ромського походження, які отримували вищу освіту за Ромською Програмою – з бідних родин. Після закінчення навчання в університетах великих міст вони повернулися до своїх малих містечок, тому що у них не було фінансової можливості продовжувати залишатися у великих містах. У великих містах велика конкуренція, і тому можливість для самореалізації навіть успішних випускників невелика.»

Про АРКА та авторів звіту

Анастасія Журавель – правозахисниця із трирічним досвідом роботи в неурядових організаціях. Анастасія є національним монітором в АРКА, де вона досліджувала мову ворожнечі щодо ромів в Інтернеті, а також взяла участь в даному моніторингу реалізації права на освіту серед ромської молоді. Вона також є юридичним експертом в Європейському центрі захисту прав ромів. Там Анастасія займається дослідженням становища ромів всередині України та ситуації з правами ромів після початку повномасштабного російського вторгнення. До публікації готуються декілька досліджень її авторства та співавторства.

Марія Ясеновська - українська правозахисниця, експертка з прав людини та моніторингу прав людини, президентка Харківської обласної фундації “Громадська Альтернатива”, тренерка Молодіжного Директорату Ради Європи, авторка та співавторка десятків публікацій з моніторингів прав людини в різних сферах та тренінгових курсів по просвіті з прав людини та інструментів їх захисту. Консультантка проекту.